

LUND UNIVERSITY

Rapport om rapporter : en diskussion kring kvalitetsbedömningar av arkeologiska rapporter

Magnusson Staaf, Björn; Anders, Gustafsson

2002

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Magnusson Staaf, B., & Anders, G. (2002). *Rapport om rapporter : en diskussion kring kvalitetsbedömningar av arkeologiska rapporter*. (Projekt uppdragsarkeologi; Vol. 2001:3). Riksantikvarieämbetet.

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

PROJEKT UPPDRAGSARKEOLOGI

NR 2001:3

Rapport om rapporter

– en diskussion kring kvalitetsbedömningar av arkeologiska rapporter

Anders Gustafsson och Björn Magnusson Staaf

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetets förlag

Box 5405, 114 84 Stockholm

Tel. 08-5191 8000

Fax 08-5191 8083

www.raa.se

E-post: bocker@raa.se

Omslagsbilder Magnus Westerborn

Layout Franciska Sieurin-Lönnqvist Arkeobild

Redaktör Lena Flodin

© 2002 Riksantikvarieämbetet

1:1

ISBN 91-7209-239-4

Tryck Birger Gustafsson ab, Stockholm, 2002

Innehåll

Förord 4

Anslag och syfte 5

Inledning 5

Syfte 5

Denna rapporters formella ramverk och uppläggning 6

Del 1. Kvalitetsbegrepp för arkeologiska rapporter 7

Metod 7

Kvalitetsbegreppet 7

Framåsyftande forskning 8

Målgruppsanpassning 10

Enhetlighet och variation 12

Tydlighet 13

Noggrannhet 14

Del 2. Kvantitativ kvalitetsgranskning av ett urval arkeologiska rapporter 15

Utgångspunkter 15

Bedömningsgrunderna 15

Metod 15

Fallstudiens rapportunderlag 16

Resultatredovisning 16

Rapporternas ramverk och innehåll 16

Rapporterna som vetenskapliga hantverksprodukter 17

Förslag till kvalitetshöjande åtgärder 18

Referenser 19

Bilagor

1. Omdömen 20

Omdöme över Pryssgården – från stenålder till medeltid 20

Omdöme över förundersökningsrapporten 28:16 Vínstrup, Vínstrups socken, Flomma kommun 22

2. Bedömningsgrunder och diagram 23

3. Rapportnyckel och databas 28

Förord

Följande rapport har utförts som ett delprojekt inom Projekt Uppdragsarkeologi, ett projekt som genomförts vid Riksantikvarieämbetet (RAÄ) åren 1999–2001 och som syftar till att lyfta fram, utveckla och synliggöra uppdragsarkeologins resultat. De arkeologiska rapporterna spelar en central roll i den uppdragsarkeologiska verksamheten. Rapporterna utgör ofta slutprodukten för en arkeologisk utredning eller undersökning och det är först när en rapport är färdigställd som en undersöknings kvalitet kan utvärderas. Vad som avses med kvalitet i arkeologiska rapporter och vilka tillvägagångssätt man skall använda sig av för att bedöma kvaliteter är emellertid inte oproblematiskt.

Syftet med föreliggande rapport har varit att diskutera begreppet kvalitet och föreslå tillvägagångssätt för att följa upp, bedöma och utvärdera kvaliteten i arkeologiska rapporter, både enstaka rapporter och kvantitativt. En diskussion och en metod som förhoppningsvis kan vara ett stöd och en inspiration till både de som producerar och till dem som granskar rapporter. Förelagda metod har också testats på ett större antal rapporter och resultaten från denna genomläsning och bedömning redovisas. Ett annat förslag på en form för framtida kvalitetsbedömningar av rapporter är att publicera skriftliga omdömen om enskilda rapporter. I rapporten presenteras ett par exempel på hur omdömen skulle kunna utformas. En sådan bedömningsform kan dessutom medverka till att generellt verka för ett mer kritiskt förhållningssätt inom uppdragsarkeologin, ett behov som påtalats i andra sammanhang.

Arkeologiska undersökningsrapporter har flera olika syften och samma rapporter skall ofta kunna användas av skilda användargrupper. De måste också kunna variera i val av vetenskaplig-teoretisk målsättning. Här görs därför inga försök på att slå fast någon bestämd forskningsinriktning som bör genomsyra rapporter. Rapporten är både en vetenskaplig och en teknisk redovisning av ett fullgjort uppdrag. Rapporten skall bidra till en allmän kunskapsuppbyggnad inom arkeologin, den skall fungera som ett planeringsunderlag vid exploateringar samt också fungera som ett underlag för länsstyrelsens och RAÄ:s uppföljning av verksamheten. Andra intressenter är också den s.k. intresserade allmänheten och lokalforskare.

Det kan vara svårt att försöka göra en saklig bedömning och utvärdering av en rapport utifrån kriterier på kvalitet som i sig är mångtydiga och svåra att definiera. En annan svårighet är hur man skall utforma bedömningen av en rapport. Följande rapport är ett inlägg i diskussionen om hur vi kan se på kvalitet och vilka kriterier som kan användas, både generellt men framförallt i en bedömning av arkeologiska rapporter. En diskussion som tillsammans med andra insatser kan verka för en kvalitativ förbättring av uppdragsarkeologin.

Tack Björn och Anders samt till Lars Ersgård som läst och kommenterat manus!

*Lena Flodin
Projektledare*

Anslag och syfte

Inledning

De arkeologiska rapporterna spelar en central roll i den uppdragsarkeologiska verksamheten. Rapporterna utgör ofta slutprodukten för en arkeologisk utredning eller undersökning och det är först då rapporten är färdigställd som en undersöknings kvaliteter kan utvärderas. Vad som avses med kvalitet i arkeologiska rapporter och vilka tillvägagångssätt man skall använda sig av för att bedöma kvaliteter är emellertid inte oproblematiskt. Det är dessa problem som är ämnet för följande text.

Rapporten är en vetenskaplig och teknisk redovisning av ett fullgjort uppdrag och därmed en kunskapsprodukt. En rapport skall bidra till allmän kunskapsuppbyggnad inom arkeologin, den skall fungera som ett planeringsunderlag vid exploateringar samt också fungera som ett underlag för länsstyrelsens och RAÄ:s uppföljning av verksamheten. Eftersom uppgifter från rapporterna även används i andra myndighetssammanhang – exempelvis fyndhantering och fornminnesregistrering – ställer detta särskilda krav på att redovisningen är tydlig, konsekvent och exakt. Som mottagare av rapportinformation finns också den intresserade allmänheten och lokalforskare.

Rapporten skall fungera i en mängd olika sammanhang i såväl vår samtid som under en överskådlig framtid. Ett ibland förbisett faktum är att också den mest aktuella rapport utgör ett historiskt dokument i vardande - resultatet från en undersökning kan i många fall utgöra en forskningsresurs med mycket lång livslängd (se resonemang i bl.a. Gräslund 1974:11–15, Gustafsson 2001:79–80 och Redin 1997:595). Detta gör det än mer motiverat att ställa höga krav på såväl rapporternas vetenskapliga innehåll, exempelvis i form av tydliga syften, prioriteringar och metodval, och den formella behandlingen av grundläggande dokumentationsmaterial och identifikationsuppgifter. På samma grunder är det viktigt att undvika jargongartad terminologi och ”tyst”, underförstådd, kunskap vars innehåll endast kan förstås av en initierad samtid. Vad innebär exempelvis ett begrepp som matjordsarkeologi om 100 år?

De senaste årens upphandlingssituation vad gäller arkeologiska undersökningar har inneburit att kraven skärpts ytterligare på att uppnådd kunskap kan förflyttas mellan olika aktörer. I det här sammanhanget skulle man kunna tala om att kraven på rapporternas transparens har ökat. Detta gäller inte bara ”rena”

arkeologiska resultat såsom fyndutbredning etc., utan också exempelvis under vilka omständigheter undersökningarna ägt rum, vilka svårigheter man ställts inför etc. Allt detta för att en undersöknings uppnådda kunskap skall kunna flyttas över till en annan aktör utan att denne får börja om med arbetet från början.

Arkeologiska undersökningsrapporter har således flera olika syften och samma rapporter skall ofta kunna användas av skilda användargrupper. Ingen arkeologisk undersökning är heller den andra lik. Det är därför naturligt att arkeologiska rapporter har en variation i sina upplägg. Detta får dock inte missförstås med att innehållet i en rapport skulle vara godtyckligt. Det kan emellertid vara svårt att försöka göra en saklig bedömning och utvärdering av en rapport utifrån kriterier på kvalitet som i sig är mångtydiga och svåra att definiera.

Det finns således flera faktorer och svårigheter att ta hänsyn till vid bedömningen av rapporters kvalitet. Bedömningar och kvalitetsutvärderingar av arkeologiska rapporter kan dessutom ha olika syften. Syftet kan vara att göra ett specifikt utlåtande över kvaliteten i en enskild rapport. I ett sådant fall är det naturligtvis mest lämpligt att göra en specialskriven bedömning utformad för den särskilda rapporten i fråga. I andra fall kan syftet med en rapportgranskning vara att jämföra ett större antal rapporter med varandra, till exempel för att kunna analysera hur rapporter utvecklats över tid, med syfte att kunna ge vissa riktlinjer som kan tjäna till en mer allmän förbättring av rapporter. Detta är den problematik som är temat för följande skrift.

Syfte

Syftet med föreliggande rapport är att den skall framhålla förhållningssätt till arkeologisk kvalitet för dem som producerar rapporter och som skall granska rapporter. Texten kan ses som ett komplement till *Svensk uppdragsarkeologi, del A, program för uppföljning, framtagen av RAÄ 1995* samt till *Uppdragsarkeologi. Rekommendationer vid upprättande av undersökningsplaner, utarbetande av rapporter, uppföljning, bedömning av lämplighet och kompetens samt konservering, Underrättelser från RAÄ 1998:1*. De metodiska utgångspunkter som här presenteras för kvalitetsbedömning riktar sig alltså främst till dem som i sitt arbete sysselsätter sig med rapportgranskning eller rapportarbete.

Syftet är också att kvantitativt granska och bedöma

ett bredare urval av arkeologiska rapporter utifrån uppställda kvalitetskriterier, dels som test av en metod, dels för att ta ett stickprov på rapporters allmänna standard och ge förslag till kvalitetshöjande åtgärder.

Denna rapports formella ramverk och uppläggning

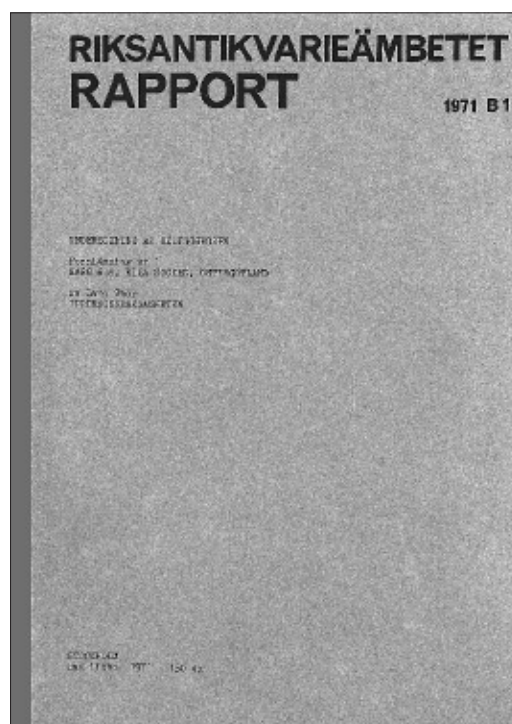
Arbetet har utförts som ett delprojekt inom projekt Uppdragsarkeologi vid Kunsksavdelningen, RAÄ. Detta syftade bl.a. till att synliggöra och utveckla arkeologins resultat. Arbetet utfördes under hösten 1999 samt under hösten 2000 och våren 2001. Rapportens Del 1 har huvudsakligen utförts av Björn Magnusson Staaf och Del 2 av Anders Gustafsson.

Uppdraget har ytterst sin grund i de bestämmelser som står att läsa i 2 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (kulturminneslagen), dels i regeringspropositionen *Utbildning och forskning* (prop. 1993/94:177, sid. 146). I kulturminneslagen står det att länsstyrelsen

måste göra en sammanvägning av kostnad och kvalitet vid beslut om arkeologiska utredningar och undersökningar. Skrivelserna betonar dessutom i sina direktiv betydelsen av kvalitativa aspekter i uppdragsarkeologin.

I Del 1 av rapporten diskuteras allmänna kriterier för kvalitetsbedömning av arkeologiska rapporter. Denna följs i Del 2 av en presentation hur man kan gå tillväga för att göra en kvantifierande analys på ett större antal rapporter. Den metod som föreslås har också testats på ett större antal rapporter och resultaten från denna undersökning redogörs även. I Bilaga 1 ges exempel på hur skriftliga omdömen om enskilda rapporter kan utformas. Kvalitetsbedömning kan som ovan nämnts ha olika syften.

Det skall dock redan här slås fast att rapporter måste få tillåtas att variera i upplägg och i val av vetenskaplig-teoretisk målsättning. Målet med denna text är således inte att försöka slå fast någon bestämd forskningsinriktning som bör genomsyra rapporter.

Del 1. Kvalitetsbegrepp för arkeologiska rapporter

Metod

Studier av arkeologiska undersökningsrapporter samt samtal med representanter från länsstyrelser, institutioner som utför arkeologiska utgrävningar och arkeologiska institutioner vid universiteten ligger till grund för föreliggande del. Det är emellertid ingen sammanfattning av rapportanalyser eller samtal som presenteras här. Synpunkterna från samtalen har tagits i beaktande men eftersom vissa av de åsikter som framlagts varit starkt divergerande bör texten inte betraktas som en översikt av framförda meningar. Vad som anses vara kvalitet i rapporter utvecklas i takt med forskningens förändring. Rapporter som för tio år sedan ansågs vara av hög kvalitet kan vara svåra att framhålla som föredömen för de rapporter som skall skrivas i dag. Detta innebär inte att äldre rapporter är dåliga eller ointressanta, tvärtom utgör de ett mycket viktigt källmaterial även för dagens forskning.

Kvalitetsbegreppet

Vad är kvalitet?

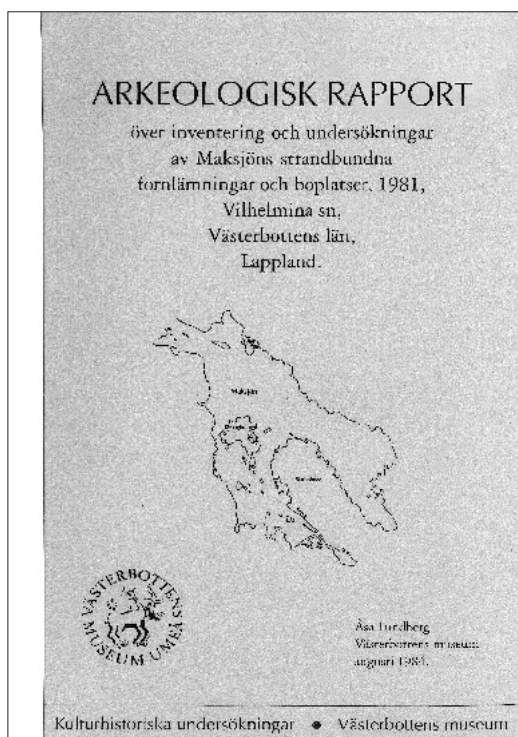
Innan man kan börja närma sig frågan om en metod för att bedöma kvaliteter måste man först försöka definiera vad som egentligen menas med kvalitet. Ordet kvalitet kan användas som synonym till ordet *egenskap*. Termen *egenskap* är emellertid mer neutral än *kvalitet*. Så som vi normalt använder *kvalitet* i vårt dagliga språk så har det en konnotation till huvudsakligen positiva egenskaper. Om något i tal sägs ha *kvalitet* förutsätts det med andra ord att denna kvalitet är god. Då vi säger att något är av *dålig kvalitet* så menar vi i regel inte att det är själva egenskapen i sig som är dålig, utan snarare att det är en egenskap som inte lever upp till våra förväntningar. Skulle det vara så att

en företeelse eller ett föremål överhuvudtaget inte har den eller de egenskaper vi räknar med kan vi säga att det saknar kvaliteter. *Begreppet kvalitet skulle därför kunna sägas vara synonymt med det vi menar som en god egenskap.*

En kvalitet är en god egenskap. För att kunna bedöma kvalitet måste vi alltså definiera egenskaper som vi kan betrakta som positiva. Det finns uppenbara problem att definiera dessa egenskaper. Ett av dessa problem består i subjektiviteten. Vad som bör betraktas som goda egenskaper baseras oftast på vissa grundläggande ontologiska antaganden, vilka kan vara svåra att logiskt och rationellt förklara. Det som ur en vetenskapssyn kan ses som en god kvalitet, kan betraktas som dåligt ur ett annat. Detta är en av de faktorer som gör att vi ibland kan betrakta äldre rapporter som bristfälliga. Perspektiv inom vetenskap är inte konstanta utan är ständigt stadda i förändring. *Vad vi betraktar som kvaliteter baseras på resonemang som ständigt utvecklas, frågor om kvalitet måste därför kontinuerligt diskuteras och vara föremål för revidering och utveckling.*

Vi kan därför förmoda att flera av de egenskaper

som här kommer att anges som kvaliteter kommer att omvärderas i framtiden. Vissa egenskaper som nedan anges som kvaliteter kan av somliga kanske ifrågasättas redan idag. Andra kan tycka att man i det följande inte kommer att beröra beskaenheter i arkeologiska rapporter som skulle kunna tyckas vara önskvärda. De egenskaper som här framställs som kvaliteter i arkeologiska rapporter har sin bakgrund dels i de krav som står i 2: a kapitlet i kulturminneslagen, dels i regeringspropositionen *Utbildning och forskning* (prop. 1993/94:177, sid. 146) där det sägs att de uppdragsarkeologiska undersökningarna skall syfta till att

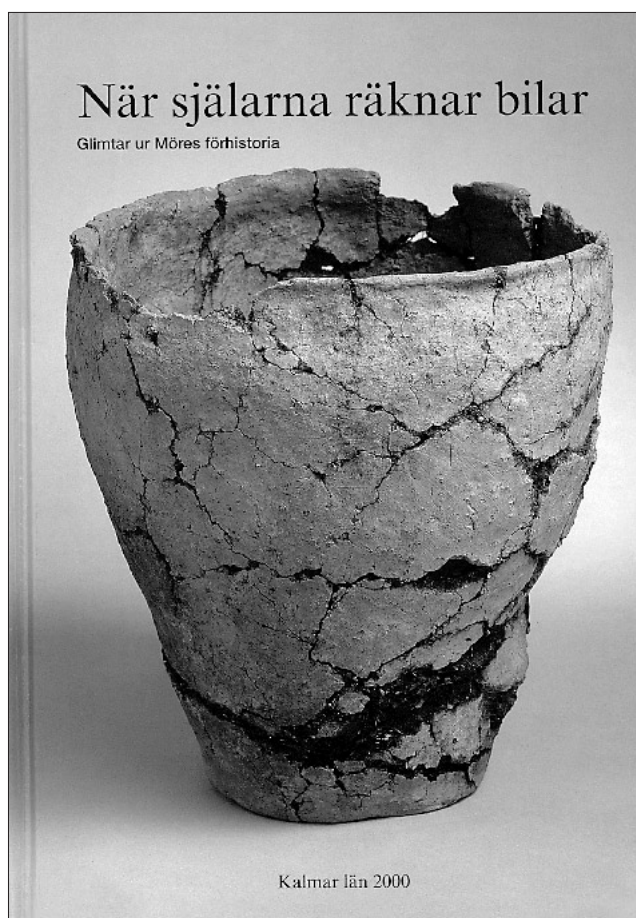
öka kunskaperna om den kultur-, social- och bebyggelsehistoria som fornlämningarna utgör källor till samt att undersökningarna görs till delar i en framåtsyftande forskningsprocess.

Rapporter kan ha olika inbördes utformning och disposition, men vi kan ändå ställa krav på att de skall ha vissa gemensamma kvaliteter. Rapporters kvalitet bestäms till stor del av deras syfte. Utrednings- och förundersökningsrapporter skall, vägleda av arkeologiska vetenskapliga mål, i första hand tjäna som planeringsunderlag för länsstyrelse och exploatör. I slutundersökningsrapporter utgör den vetenskapliga bearbetningen och presentationen huvudsyftet. Det är viktigt för länsstyrelser att kunna utvärdera och jämföra rapporter, i synnerhet då uppdragsarkeologiska arbeten fördelats efter upphandlingslikt förfarande. Rapporternas standard avgör om den undersökande institutionen uppfyllt sitt förtroende. Om rapporterna inte innehåller de egenskaper man kan kräva, eller om dessa kvaliteter är dåliga, bör detta tas i beaktan vid eventuell ny konkurrenssituation. *En viktig fråga rörande bedömningen av kvaliteter och utvärderingen av rapporter är därför efter vilka skalor vi värderar och jämför egenskaper.*

Det måste slås fast att det är fullt möjligt att jämföra kvaliteter mellan rapporter som är utformade och disponerade på olika sätt. Dessa egenskaper kan vara rent formella, exempelvis tydlighet, konsekvens i terminologi, uppställningar av planer, listor och illustrationer. Formella kvaliteter är ofta direkt påvisbara och i flera fall även kvantifierbara. Andra kvaliteter är svårare att empiriskt mäta och jämföra såsom vetenskapligt förhållningssätt, genererande av ny kunskap och forskningsmässig aktualitet. Empiriskt svårdefinierade parametrar för kvalitetsbedömning utgör inget unikt problem för kvalitetskontroll inom arkeologi. Inom andra fält där man sysselsatt sig med kvalitetssäkring av tjänster, bland annat inom vård och utbildning, finns liknande

problem. Krav på personalkompetens, prov och utvärdering av resultat kan ge konkreta skalor för bedömning av vissa kvaliteter inom dessa branscher. Andra kvaliteter som är av central betydelse för dessa verksamheter, som empati, etik och pedagogisk förmåga, är betydligt svårare att jämföra genom kvantitativa metoder. Då man jämför kvaliteter i olika rapporter måste man använda skalor och parametrar som tar hänsyn till de enskilda egenskapernas karaktär. Vid jämförelse av kvaliteter mellan olika rapporter är det därför viktigt att definiera vad det är vi jämför och efter vilka kvalitetskriterier vi jämför dem. *En kvalitet måste alltid definieras genom särskilt formulerade kriterier, dessa kriterier utgör grunden för de skalor efter vilka vi kan bedöma kvalitet.*

I Del 2 av denna rapport presenteras en redogörelse av olika kvalitetsaspekter i arkeologiska rapporter, samt efter vilka kvantitativa kriterier vi kan bedöma dessa kvaliteter. Tidigare nämndes att olika typer av rapporter har olikartade syften och därmed ställs skilda krav på kvalitet. Vissa kvalitetsbegrepp, såsom tydlighet, är dock av stor relevans för både utrednings-, förundersöknings- och slutundersökningsrapporter. Vilken betydelse varje kvalitetsbegrepp har för de olika typerna av rapport, kommer därför att presenteras i direkt anknytning till diskussionen rörande varje begrepp.

Framåtsyftande forskning

Teori, data och forskningsprocess

En arkeologisk rapport skall vara vetenskapligt problematiserande. De arkeologiska rapporterna är att betrakta som forskningsredovisningar. Forskning är en ständigt pågående process vars syfte är att generera ny kunskap, inte enbart nya data. Denna process innebär ofta att vunnen kunskap problematiseras genom ställandet av nya frågor. Frågorna som styr forskningen inom arkeologi eller historia har alltid anknytning

till någon form av historieperspektiv. Historieperspektiv har en klar koppling till människors samhällssyn och verklighetsuppfattning. Historisk och arkeologisk forskning kan beskrivas som en kontinuerlig och systematiserad reflektion vilken knyter an till vår självsyn. Det bör understrykas att empirisk beskrivning inte är synonymt med forskning i sig, utan utgör en referenspunkt för tolkande diskussion. Beskrivande av observationer är endast en del av ett forskningsarbete. *Klart formulerade vetenskapliga målsättningar och teorier i rapporten utgör en grundläggande förutsättning för att enskilda data skall kunna infogas i ett tolknings-sammanhang.*

Rapportens utgångspunkt

Undersökningsplanen utgör utgångspunkten för en arkeologisk undersökning, därför bör undersökningsplanen också spela en central roll i rapporten. De frågeställningar som finns i undersökningsplanen är formulerade dels med utgångspunkt från förundersökningens resultat, dels utifrån hypoteser som bygger på tidigare kunskap. De syften och målsättningar som styr en undersökning relaterar även alltid till någon form av historieperspektiv. Den teoretiska positioneringen till aktuell forskning skall därför kommenteras i rapporten. I undersökningsplanen finns motiveringen för den inriktning man har valt på undersökningen och för de val av metod och prioriteringar som man gjort. Det är av central vetenskaplig betydelse att redogöra för undersökningsplanen i slutrapporten eftersom den satt ett ramverk för undersökningen i sin helhet. Praktiska beaktanden som förutsättningar givna i länsstyrelsens kravspecifikation bör också presenteras. *Den förkunskap och förförståelse som legat till grund för undersökningen och som presenterats i undersökningsplanen skall alltid presenteras i en rapport, liksom de praktiska premisserna.*

Undersökningsarbetets förlopp

Alla rapporter skall innehålla en redovisning av grävningförlopp samt en presentation av problemen kring denna. Det är viktigt att man genomgående redovisar och argumenterar för de ställningstaganden man gjort i fält under undersökningens gång och anger vilka metodiska alternativ man tyckt sig se. Olika metodval resulterar i olika dokumentation och olikheter i tillvarataget

material. En rapport bör innehålla en utvärdering av använda metoder. Beskrivning av dokumentationsmetoder skall finnas i varje rapport. Diskuterande tolkningar av de empiriska observationerna bör ledsaga materialredogörelsen i en rapport. I dessa avsnitt skall finnas utrymme för kritiska överväganden vad gäller tolkningar. Om olika alternativa tolkningsmöjligheter av materialet diskuterats skall dessa anges. *I rapportens materialredogörelse skall det finnas en kontinuerlig och kritiskt tolkande diskussion rörande observationerna gjorda under fältarbete och efteranalys.*

Prioriteringar och förändringar av prioriteringar i undersökningsarbetet

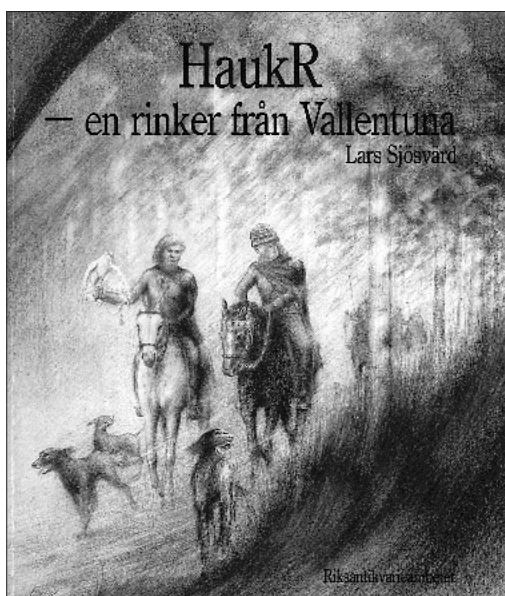
Vid arkeologiska undersökningar skall en prioritering och sovring av iakttagelserna ständigt göras. Premisserna för de vetenskapliga prioriteringar som skall göras vid undersökningar skall finnas angivna redan i kravspecifikation och undersökningsplan. Genom upp-

rättandet av en plan med på förhand upprättade frågeställningar påbörjas varje undersökning genom deduktiv metod. Vid en undersökning ställs de antaganden som gjorts under förundersökningen ofta i nytt ljus genom oväntade upptäckter och observationer. Iakttagelser som kan framtvinga en revidering av tidigare frågeställningar och prioriteringar. Undersökningens uppläggning kan i sådana fall tvingas att ändras. Alla arkeologiska undersökningar präglas därför även av induktiva element. *Om prioriteringar eller metoder för dokumentation*

under undersökningen förändrats från de som angivits i undersökningsplanen så måste detta anges i rapporten, likaså måste argumentationen varför man gjort det tydligt framgå.

Ett led i en framåsyftande forskningsprocess

Syftet med en rapport är att med hjälp av undersökningsresultaten diskutera de frågor som initialt ställts i undersökningsplanen. Rapportens olika tolkningsdelar och materialredogörelser skall hänföras till de frågor och syften som utgjorde undersökningens utgångspunkt. Den kunskap som utvunnits genom undersökningen bör ha resulterat i att dessa frågor ställs i ett nytt ljus. De hypoteser som formulerats innan undersökningen kan i rapporten komma att bekräftas, förkastas eller nyanseras. Det är viktigt att i detta sam-

manhang diskutera relevansen av denna kunskap i relation till undersökningens vidare syften och perspektiv. Ny kunskap skapas då vi måste omvärdera våra ursprungliga hypoteser. Arkeologiska undersökningar tvingar oss att ständigt ta ny ställning till våra hypoteser om historien. Ny kunskap genererar nya frågor. En rapport kan mycket väl utmynna i ställande av ett antal nya frågor vilka i sin tur kan användas i framtida undersökningsplaner. *I rapporten skall det finnas en utvärdering av undersökningsresultaten i förhållande till undersökningsplanen, därmed kan en rapport ge underlag för nya frågor samt framtida kravspecifikationer och undersökningsplaner.*

Målgruppsanpassning

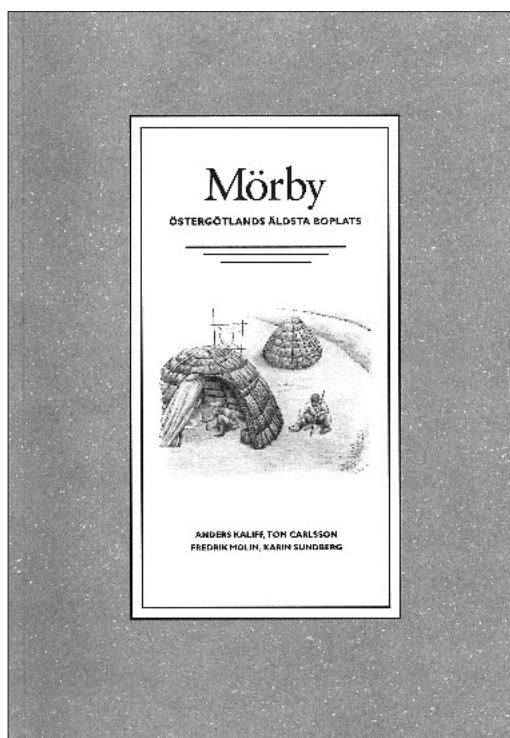
Målgrupp för utrednings- och förundersökningsrapporter

Utformningen av rapporter skall anpassas efter den målgrupp som de är riktade till. Utrednings- och förundersökningsrapporter är exempelvis främst riktade till exploatörer och länsstyrelse. Deras huvudsyfte är att bilda underlag för vidare beslutsfattning. Överskådlighet och tydlighet är därför centrala kvaliteter i dessa rapporter. Presentationerna av undersökningsresultaten skall i dessa rapporter anpassas till sina målgrupper, av vilka flera inte har arkeologisk utbildning. De arkeologiska begrepp man använder sig av i texten skall därför, i dessa typer av rapporter, göras begripliga även för lekmän. Det är av största vikt att områden med påträffade fornlämningar tydligt markeras och i görligaste mån avgränsas genom lättförståeliga planer och kartor. Fornlämningarna skall beskrivas i rapporterna, men det är även viktigt att deras intresse ur mer överordnade perspektiv presenteras. I dessa rapporter skall man kunna utläsa hur de aktuella fornlämningarnas skick och karaktär kan jämföras med andra typer av lämningar. Det är även nödvändigt att kortfattat redogöra för forskningsproblematik som relaterar till fornlämningarna i fråga. Det bör understrykas att presentationen av fornlämningar i utrednings- och förundersökningsrapporter skall stå i proportion till fornlämningens slag. Alltför vidlyftiga resonemang om fornlämningar vilka inte är sällsynta eller anmärkningsvärda i den aktuella topografiska miljön skall undvikas.

Länsstyrelse och exploatörer skall utifrån utrednings- och förundersökningsrapporter snabbt kunna göra sig en bild av var fornlämningarna finns, vilken karaktär de har och ur vilka aspekter de kan vara intressanta för bevarande eller forskning.

Förundersökningsrapportens syfte i en framåt-syftande forskningsprocess

En förundersökning kan leda antingen till en särskild undersökning eller till att inga vidare åtgärder görs. I bägge fallen utgör förundersökningsrapporten grundhandlingen för länsstyrelsens beslut. Förundersökningsrapporten är av fundamental betydelse för utarbetandet av kravspecifikation och undersökningsplan. *Man skall utifrån förundersökningsrapportens uppgifter kunna göra omdömen som möjliggör forskningsmässig prioritering och sovring i kravspecifikation och undersökningsplan.*

Målgrupp för de beskrivande delarna av rapporter från särskilda undersökningar

Beskrivning av arbetsgång, redovisning av data och observationer utgör delar av en rapport som främst intresserar de arkeologiskt skolade. Dessa delar av en rapport används också ofta som vidare arbets- och forskningsunderlag av andra arkeologer. Det är naturligt att sådana partier av en rapport kännetecknas av ett språk som riktar sig direkt till arkeologer. Kraven på begreppsskärpa och stringent uppbyggnad av beskrivningar och resonemang är dock desamma som nämnts tidigare. *De delar av en rapport från*

en särskild undersökning vilka berör redogörelsen av undersökningens gång och den primära beskrivningen av materialet skall framställas på ett fackmässigt arkeologiskt vis.

Rapporten placerad i ett vidare forsknings-sammanhang

En rapport från en arkeologisk undersökning skall inte bara redovisa observationer och data. Forskning skall, som tidigare sagts vara problematiserande. I rapporten skall det framgå varför de frågor och syften som legat till grund för undersökningen har betraktats som angelägna. Ett sådant krav förutsätter att undersökningsplanens frågeställningar åtminstone på något sätt är

kopplat till en bredare historieteoretisk problematik. Om den undersökande institutionen har ett vetenskapligt program där aktuell problematik diskuterats och presenterats bör man hänvisa till detta. Resultaten från undersökningen skall i rapporten dessutom återknytas till denna problematik och ge den en vidare belysning. Den arkeologiska forskning som presenteras i rapporter kan därigenom även bli av intresse för andra grenar av den samhällsvetenskapliga och humanistiska forskningen. *Det teoretiska ramverket för undersökningen skall, med hänseende till publiken i ett större forskarsamhälle, alltid vara välutvecklat i en rapport.*

Målgrupp för de tolkande partierna av rapporter från särskilda undersökningar

De diskuterande och tolkande kärnresonemangen som knyter an till de frågeställningar som relaterar till undersökningens vidare syften och målsättning skall inte vara formaliserad eller präglad av jargong. Arkeologiska och andra vetenskapliga eller filosofiska specialbegrepp och termer kan och bör användas, men skall alltid ges en definition. Begreppsdefinitionerna är viktiga för textens klarhet med hänseende till både den arkeologiska publiken och en vidare läsekrets. Det innebär emellertid inte att man skall sänka anspråken på diskussionens intellektuella nivå. Läsarens förmåga att förstå skall därmed heller inte underskattas. Populariserande termer och liknelser bör undvikas eftersom de sällan motsvarar den precisa betydelse argumentationen kräver. Ett klart och välformulerat språk, som utan större svårighet kan förstås av en vidare läsekrets, är ett instrument för att strama upp vetenskaplig argumentation. *Språket skall i de teoretiskt dryftande och argumenterande delarna av en rapport vara sakligt och klart på så sätt att det kan förstås även av de som inte har en arkeologisk fackkompetens.*

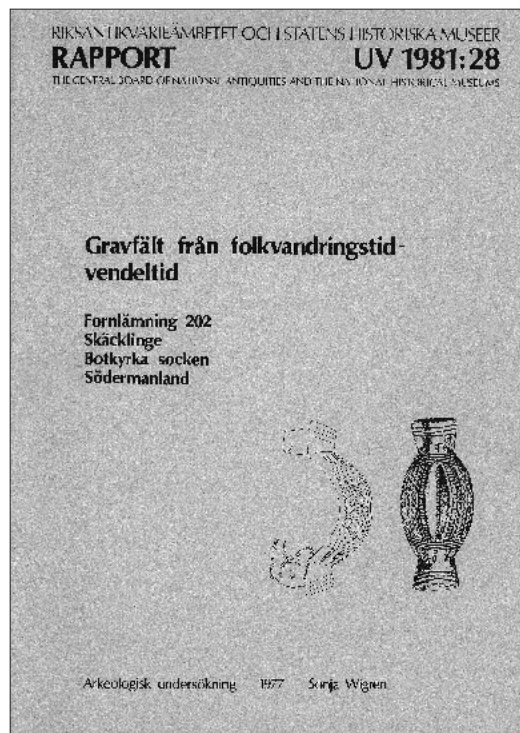
Förmedling till en vidare allmänhet

Rapporterna från särskilda undersökningar riktar sig till fler målgrupper än utrednings- eller förundersökningsrapporterna. Det påverkar karaktären på rapporterna från särskilda undersökningar. Huvudpubliken för en rapport från en särskild undersökning utgörs dels av de som är arkeologiskt skolade, dels av en bre-

dare intresserad allmänhet. Målet för den arkeologiska avrapporteringen bör vara att tillgodose båda dessa målgrupper. Vid större undersökningar kan man med fördel i samband med färdigställandet av den inomvetenskapliga rapporten även producera en mer populär skrift, eller producera en utställning. Detta behöver inte nödvändigtvis innebära några större kompromisser i fördelningen av resurser för rapportering. På samma sätt som registrering av data, vetenskaplig utvärdering och tolkning utgör naturliga led i en rapporteringsprocess, så bör förmedling av resultaten till allmänheten kunna infogas. Ett sådant populärare arbete, som i sig ställer krav på klarhet i formuleringar, kan indirekt ha en positiv inverkan på den mer inomvetenskapliga rapporten. I varje avrapporteringsplan för en särskild undersökning bör det finnas en uttalad strategi för hur resultaten skall synliggöras för en vidare publik.

De flesta undersökningar har potential att väcka intresse och engagemang hos en stor del av allmänheten. Det kan inte förutsättas att detta intresse eller engagemang i grunden skulle vara väsensskilt från arkeologens. En lämplig utgångspunkt är därför att ta utgångspunkt från undersökningens grundfrågor då man i sitt förmedlingsarbete medvetet försöker nå en stor icke arkeologisk publik. Om arbetet med både den vetenskapliga rapporten och den populära förmedlingen koordineras kan detta ge pluseffekter. Samma illustrationer kan exempelvis ofta användas i båda arbetena. En kort, välformulerad och lättfattlig text som beskriver undersök-

ningen och dess mål kan vara till hjälp då den vetenskapliga rapportens diskussion skall sammanställas. Sådana texter kan i de flesta fall redan börja skrivas i fält. Då resultaten från en undersökning skall förmedlas och synliggöras behöver detta emellertid inte nödvändigtvis ske i form av en skriven publikation. Utställningar, föredragsserier eller digitala presentationer på hemsidor kan utgöra alternativa former för populär förmedling. *En del av resurserna för avrapportering från särskilda undersökningar skall avsättas för någon form av populär förmedling till en vidare allmänhet.*

Snabb publicering

Arkeologiska undersökningar skall göras till en del av en framåtsyftande forskningsprocess och därmed markerar en rapport inget definitivt slutled för forskningen rörande ett material. Undersökningsresultat bör därför komma övriga forskarsamhället tillhanda så snabbt som möjligt. Detta är ytterligare en orsak till att viss typ av materialredogörelse kan publiceras separat, eftersom analyserande synteser kan kräva längre tid för att färdigställas. Populära framställningar av undersökningar bör dessutom snabbt komma till stånd medan undersökningen fortfarande har aktualitet för allmänheten. *En rapport skall färdigställas så snabbt som möjligt efter grävningens avslutande.*

Enhetlighet och variation

Undvik omotiverad formalisering

Enhetlighet är en egenskap som man under lång tid eftersträvat inom rapportskrivning och detta är fortfarande en aktuell fråga. Det är dock nödvändigt att närmare definiera aspekterna av detta kvalitetsbegrepp. Åsikterna om enhetlighet, standardisering och uniformitet har inom arkeologisk rapportskrivning och forskning kommit att skifta med tiden. Rapportskrivningen under 1960- och 70-talen kännetecknades av en högt driven formalisering. Många rapporter blev då snarast utformade som formulär i vilka vissa på förhand givna och standardiserade uppgifter skulle uppges. Orsakerna till detta förfarande är flera. Resurserna för rapportskrivning var vid denna tid knappa i förhållande till medlen för fältundersökningarna. Denna typ av rapporter korresponderade även till ett övergripande induktivt vetenskapsideal, som under senare decennier alltmer kommit att kritiseras. Nackdelen med en överdriven formalisering är att den endast genererar mer av förutbestämd och därmed ofta även förutsägbar data. Vår kunskap blir inte med automatik större genom att mer data av samma typ samlas in. Det är först när data analyseras och sammanställs som ny kunskap skapas. *Vi kan konstatera att formalisering inte alltid är att betrakta som en kvalitet i arkeologiska rapporter.*

Enhetlighet i presentation av administrativa uppgifter

Variation i utformningen av arkeologiska rapporter är nödvändig för att de skall kunna bli en del i en forskningsprocess. Rapporter används emellertid även som underlag i länsstyrelsernas förvaltningsarbete. En rapport är därmed inte enbart ett vetenskapligt arbete utan även en administrativ handling. Vissa uppgifter skall därför vara ständigt återkommande i alla rapporter för att underlätta ärendehantering och för att denna skall kunna ske på ett korrekt sätt. Det är viktigt att det i en rapport tydligt framgår vad som är en vetenskaplig del och vad som huvudsakligen beskriver det lagligt administrativa handhavandet av ärendet. *De expeditiva och administrativa uppgifter som är nöd-*

vändiga för länsstyrelsens förvaltningsarbete kan med fördel standardiseras och ges enhetlig presentation.

Uppdelning av rapporter i olika delar

Då det gäller rapporter från särskilda undersökningar kan man föreställa sig variationer i presentationen. En rapport från en särskild undersökning kan givetvis även fortfarande redovisas som monografi. Det kan emellertid innebära fördelar att arkeologiska undersökningar avrapporteras i olika delar. Detaljerade materialredovisningar kan exempelvis redovisas i separata publikationer. Synteser och övergripande tolkningar kan då i sin tur utformas speciellt efter sina syften. I en avrapportering kan även populärare skrifter ges ut som är speciellt riktade till en större allmänhet. En fördel med att dela upp en avrapportering i flera publikationer är att varje del kan få en tydlig tematisk stringens. En nackdel är att samband mellan data, observation och övergripande tolkning i vissa fall kan bli svårare att följa för läsaren. Det är oftast storleken på undersökningen som avgör avrapporteringens form. Stora undersökningar tjänar oftast på att avrapporteras i olika delar. Flera undersökande institutioner har utarbetat mer långsiktiga forsknings- och verksamhetsprogram. Rapporter från enstaka särskilda undersökningar kan mycket väl relateras till tematiska forskningsprojekt, vilka kan ges gemensam publicering och redovisning. *Om en arkeologisk rapport delas upp i olika delar skall läsaren ges möjlighet att lätt kunna se vilka andra delar som finns och vilka som är planerade, var de finns att hämta och vad de innehåller.*

Varierad disposition av rapporter

Specificerade undersökningsplaner med särskilt definierade frågeställningar för olika arkeologiska undersökningsprojekt är en garanti mot överdriven formalisering. En rapports utformning bestäms av undersökningens frågeställningar. Undersökningsplaner kan exempelvis resultera i att nya former av data registreras. Data som redan är väldokumenterade vid äldre undersökningar behöver inte nödvändigtvis bli föremål för intensiv beskrivning i nya arbeten. Frågeställningar skiftar från undersökning till undersökning, vilket för det mesta innebär att nya typer av data kontinuerligt sätts i fokus. *Rapporter med varierad disposition och uppläggning är en konsekvens av specificerade undersökningsplaner.*

Enhetlighet i materialredovisningar

Specifika frågeställningar i undersökningsplaner medför som ovan nämnts en naturlig variation mellan olika rapporters utformning. Rapporter kan utgöra delar i ett större arbete knutet till en gemensam undersökningsplan. En slutundersökningsrapport kan exempelvis bestå av flera olika delar, varav några kan vara av mer teknisk karaktär. I dessa rapporter, som gärna får drag av bilaga eller appendix, är därför ett enhetligt utformande en viktig kvalitet. Det bör i sådana fall anges i vilken annan rapportdel som sammanställning och analys av presenterade data är tänkt att ske. Om

olika rapporter utgör delar i en serie som skall jämföras direkt med varandra i en större helhetlig avrapportering är enhetlig utformning och disposition eftersträvs värdd. *Material som presenteras i olika rapporter men som är avsedda att bli jämförda med varandra fordrar enhetlig presentation.*

Variationer i materialredovisningar

I detta sammanhang bör det påminnas om en typ av formalisering som blivit mer aktuell i rapportskrivning under det senaste decenniet. Den tekniska digitala utvecklingen har möjliggjort att stora databaser nu kan utvecklas på ett sätt som är betydligt enklare än tidigare. De tekniska möjligheterna gör det lockande att ständigt addera nya registreringsparametrar till databaser. En stor mängd registrerade parametrar i en databas innebär inte att vår kunskap blivit större. För mycket data kan tvärtom försvåra möjligheten att urskilja och tolka mönster i materialet som är av relevans för besvarandet av de frågor som ställts i undersökningsplanen. Registrering av data får aldrig ske förutsättningslöst. Om rapporten skall kunna fungera i en framåtsyftande forskningsprocess måste registreringen av data i en databas ske med urskiljning. Det räcker inte enbart med att kriterierna för den typologiska kategoriseringen anges eller definieras. De registrerade observationernas syfte och deras relevans för det vetenskapliga resonemanget måste uttryckas i rapporten. *Databaser och mönster för registrering kan variera mellan olika rapporter eftersom de kan relatera till undersökningsplaner med olika syften och frågor.*

Tydlighet

Överskådlighet och innehållsförteckning

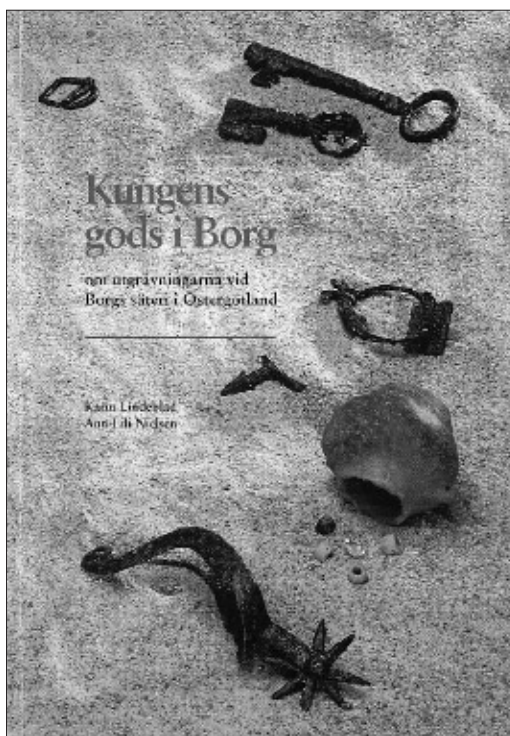
Egenskapen tydlighet är lätt att framhäva som en kvalitet. Det är dock en kvalitet med olika dimensioner. Överskådlighet är exempelvis en egenskap som bidrar till rapporters tydlighet. En rapport bör vara disponerad så att den är lätt att hitta i. Varje rapport bör därför innehålla en klar innehålls- och illustrationsförteckning. I de fall då en rapport ingår som en del i en större avrapportering skall detta framgå tydligt i texten, likaså bör syftet med en sådan delrapport klart uttalas. Alla arkeologiska slutundersökningsrapporter bör innehålla en abstract avfattad på engelska eller annat större främmande språk. Det är rekommendabelt att rapporter börjar med sammanfattningen för att ge läsaren en

snabb överblick av innehållet. Ovan nämndes även att expeditiva uppgifter och beskrivningen av den administrativa ärendehanteringens skall vara lätta att urskilja och hitta i rapporten. *Varje kapitel i en rapport skall ha ett tydligt tema som skall speglas i innehållsförteckningens rubriker.*

Stringent disposition

Kapitelindelningen i dagens arkeologiska rapporter visar en stor variation, vilket åtminstone delvis kan betraktas som en följd av ökad vetenskaplig problematisering. Det är i hög grad frågeställningarna i undersökningsplanerna som är avgörande för rapporters disposition. En undersökning kan exempelvis presenteras efter rumsliga platser, efter materialkategorier, efter kronologiska faser eller efter speciellt formulerade frågeställningar. Rapportens tematiska indelning skall vara klar för läsaren. Resonemang i en rapport kan löpa en risk att bli osammanhängande om

den tematiska indelningen inte gjorts klar från början. En rapport skall utan problem kunna läsas av någon som inte har direkt bekantskap med omständigheterna runt undersökningen. Det är viktigt att de olika textdelarna i de rapporter som har flera författare integreras med varandra. Om det inte görs föreligger faran att tolkande resonemang som är viktiga för läsarens förståelse av diskussionen utelämnas. Redogörelser och diskussioner skall heller inte behöva upprepas i onödan. De olika delarna skall fås att harmoniera endast genom enkla hänvisningar mellan olika avsnitt. *Kapitlen skall byggas upp så att beskrivningen av undersökningen och tankelinjerna i det övergripande tolkande resonemanget klart kan följas genom en rapport.*

Styckebildning och resonemangskedjor

En texts styckindelning påverkar en rapporters tydlighet. För långa stycken kan försvåra för läsaren att hålla isär delarna i ett resonemang. Om styckena däremot blir alltför korta kan sammanhangen i övergripande tankegångar bli haltande. Antalet rubriknivåer bör även hållas så låg som möjligt. Det kan vid rapportskrivning vara till hjälp att på förhand strukturera delar och nivåer i de resonemang man tänker föra. Man måste först göra klart vad som är huvudpunkten i en argumentation, därefter utvecklar man den observations- och tankekedja som ligger bakom slutledningen. Om inte tankekedjorna är klart redogjorda, kan slutsatsen framstå som gripen ur luften. *På samma sätt som varje kapitel har sitt tema, skall varje stycke ha*

sitt speciella syfte och funktion i en beskrivning eller ett resonemang.

Att illustrera texter och ge texter till illustrationer

En tydlig kart- och planredovisning är av fundamental betydelse för rapportens tydlighet. Varje karta, plan eller illustration kräver en förklaring. Redogörelser för exempelvis konstruktioner, anläggningskoncentrationer eller topografiska förhållanden på en undersökningsplats, bör i en löpande text följas av hänvisning till plan. Det skall klart framgå vad kartor, planer och andra illustrationer föreställer, vilken skala de är utförda i samt vad olika symboler, linjedragningar och skrafferingar markerar. Det måste även finnas ett vidare samspel mellan kartor, planer, illustrationer och löpande text. Texten till en karta, plan eller illustration skall främst vara kommenterande, inte beskrivande. En särskild typ av illustration utgörs av schematiskt tecknade modeller. Modeller kan snarare betraktas som kommenterande illustrationer vars syfte är att på förenklat sätt åskådliggöra mer abstrakta resonemang i en text. På de undersökningar där man använt sig av kontext-matriser (Harris matriser) skall dessa redovisas på ett överskådligt vis. Vad matrisernas diagram återger skall kommenteras, men en omfattande återgivning i text av själva matriserna är inte nödvändig. Sådana beskrivande texter försämrar tvärtom oftast rapporternas läsbarhet. *Det finns ingen karta, plan eller illustration som förklarar sig själv, de fordrar alltid någon form av kommentar.*

Enkel satsbildning

Grunden för en rapportens tydlighet ligger främst i språket. Språket i en arkeologisk rapport skall vara utformat så att missförstånd undviks. Ett av de vanligare felen i skrivet språk utgörs av syftningsfel. Man kan ofta undvika sådana fel genom att skriva korta meningar. Korta meningar bidrar dessutom till lättare läslighet. Långa meningar innebär inte att tonen i en rapport blir mer vetenskapligt seriös. *En okomplicerad meningsbyggnad innebär oftast att en text blir tydligare.*

Adekvat ordval

Ordvalet är av stor betydelse för tydligheten i en rapport. Vardagsuttryck, jargong och slang hör exempelvis inte till lämpligt rapportspråk. Man skall vara bekant med nyanserna och betydelsena hos de ord man använder. Otympliga ord vars användning känns främmande i normal svenska och som inte utgör begrepp med speciell fackmässig betydelse bör därför undvikas. *Orden i en rapport skall på korrektast möjliga sätt uttrycka det man vill ha sagt.*

Definitioner och begreppsskärpa

Speciella arkeologiska termer och begrepp skall som ovan nämnts inte undvikas i rapportsammanhang. Det kan vara svårt att försöka finna andra ord som har liknande innebörd. Det bör hållas i minnet att många övergripande arkeologiska termer och begrepp ofta ges skilda definitioner av olika forskare. *Vissa definitioner*

kan vara svåra att uttrycka helt skriftligt, därför kan illustrationer vara bra hjälpmedel då exempelvis typologisk terminologi skall presenteras.

Att inte ta det till synes uppenbara i språket för givet

Ändra begrepp som används i övergripande arkeologiska resonemang kan referera till mer abstrakta koncept. Det finns många begrepp som har specifika konnotationer eftersom de kan vara kopplade till terminologier tillhöriga skilda historiefilosofier. Termen "produktionssätt" har exempelvis en särskild innebörd inom historiematerialism. Om en sådan term används utan närmare förklaring kan läsaren få en association till vissa givna tolkningsmönster som inte nödvändigtvis motsvarar rapportförfattarens intention. *Det är viktigt att centrala termer i rapportens tolkande och diskuterande delar alltid definieras så tydligt som möjligt, även om betydelsen av begreppen kan synas uppenbar.*

Noggrannhet

Formell noggrannhet och vetenskaplig noggrannhet

Noggrannhet är en kvalitet besläktad med tydlighet och är lika självklar i rapportskrivande. Kvalitetsbegreppet noggrannhet är lika mångtydigt som termen tydlighet. De arkeologiska observationer som ligger till grund för rapporten förutsätts ha gjorts med viss noggrannhet. Noggrannheten kan dock variera beroende på de prioriteringar som angivits i undersökningsplanen. *Vi kan skilja mellan vetenskaplig noggrannhet, akribi, i en rapport och noggrannhet i den formella presentationen.*

Klar redovisning av akribi

En rapport kan ha god akribi, men en slarvig formell presentation, likaså kan den formella presentationen av observationerna vara god, men grunderna för den vetenskapliga noggrannheten dålig. Viktigast är naturligtvis att akribin är hög, men en slarvig presentation kan förta förtroendet för en vetenskaplig redogörelse. Ett tolkande resonemang kan vara svårt att sätta sig in i och bedöma, om inte de data som slutledningen baserar sig på sammanställts tillfredsställande. *Alla sammanställningar av data som ligger till grund för tolkning i en rapport bör vara så exakt som möjlig.*

Sovring av dokumentations- och analysmaterial

En alltför detaljerad beskrivning och genomgång av ett material kan emellertid göra en rapport ogenomtränglig för läsning. De delar av rapporttexten vilka beskriver själva undersökningen skall, som ovan nämnts, koncentreras kring de delar som belyser frågeställningarna. Rapportarbetet kräver en sovring av dokumentationsmaterialet från en undersökning. Varje del av dokumentationsarbetet som kommenteras i rapportens text skall ha ett syfte i det övergripande resonemanget. *Noggrannhet innebär inte att allt dokumentationsarbete som gjorts vid en undersökning skall presenteras i rapporten.*

Del 2. Kvantitativ kvalitetsgranskning av ett urval arkeologiska rapporter

Utgångspunkter

Bedömningsgrunderna

Utgångspunkterna för bedömningen av rapporterna har primärt hämtats från de resonemang som fördes i *Svensk Uppdragsarkeologi, del A, (Program för uppföljning)* (RAÄ 1995a:8) samt i samma utredningsdel B (RAÄ 1995b:51–54). Härtill fogas de rekommendationer kring rapportskrivande som RAÄ utfärdade i *Uppdragsarkeologi. Rekommendationer vid upprättandet av undersökningsplaner, utarbetandet av rapporter, uppföljning, bedömning av lämplighet och kompetens samt konservering* (RAÄ 1998:18–25). Som ett försök har också några av de resonemang som förts kring granskning av rapportkvalitet i denna rapports del 1 använts som utgångspunkt vid bedömningen.

I ovanstående texter framhålls eller efterfrågas en serie olika egenskaper som en kvalitativt god rapport bör ha. Dessa egenskaper – utan någon form av hierarkisk ordning – presenteras nedan i punktform. Punkterna sammanfaller som synes också i hög grad med de diskussioner kring eftersträvarvärda kvaliteter som förts i denna rapports första del.

En god rapport bör sålunda ha:

- Explicita vetenskapliga syftesformuleringar (RAÄ 1995a:8).
- Väl preciserade metoder och metodologiska överväganden (RAÄ 1995a:8).
- Väl synliga prioriteringar, dvs. medvetna val inom givna ramar, samt tydliga vetenskapliga överväganden (RAÄ 1995a:8).
- En klar fokusering på kunskapsuppbyggnad (RAÄ 1995a:8).
- En utvärdering av undersökningsresultat och måluppfyllelse i förhållande till undersökningsplan (RAÄ 1995a:8).
- En hög transparens i redovisningen av dokumentationsmaterialet (RAÄ 1995a:8).
- En adekvat noggrannhet i redovisningen av fynd, prover och anläggningar (RAÄ 1995a:8).
- En medveten användning av terminologi och redovisningsrutiner (RAÄ 1995a:8).
- En sammanfattning av den inför arbetsuppgiften upprättade undersökningsplanen (RAÄ 1998b:18).
- Rapporten bör vara systematiskt uppbyggd med en tydlig begreppsapparat (RAÄ 1998b:21).

- Sammanställningar i form av scheman, tabeller och översikter måste utvärderas och tolkas (RAÄ 1998b:21).
- Om det aktuella uppdraget föregåtts av en förstudie, utredning eller förundersökning skall detta redovisas (RAÄ 1998b:22).
- En sammanfattning av resultat tidigt i rapporten, exempelvis efter inledningen (RAÄ 1998b:25).
- Ha en hög grad av allmän tillgänglighet för länsstyrelse och beställare: Det skall med andra ord gå snabbt att göra sig en bild av var fornlämningarna finns, vilken karaktär de har etc.
- Vara snabb, dvs. att kort tid efter undersökningen kunna fungera som ett operativt instrument i planeringen. Detta gäller framförallt utrednings- och förundersökningsrapporter.

Metod

Med utgångspunkt tagen i de ovan redovisade bedömningsgrunderna framställdes en enklare databas i programmet Microsoft Access 97. Denna kom att innehålla totalt 25 olika fält med information som sammantaget avsåg att fånga upp merparten av de ovan redovisade 15 punkterna (se bilaga 3, sid. 32–34). Rapporterna genomlästes sedan och värderades utifrån uppställda kvalitetskriterier. I allmänhet användes en tredelad skala – God, Acceptabel, Ej tillfyllest – vid bedömningarna, men också närvaro/frånvaro (Ja/Nej) av centrala, eftersträvarvärda kvaliteter, registrerades. Detta kunde exempelvis gälla om det fanns någon tidig sammanfattning i en rapport. Vad gäller bedömningsgrunder i övrigt hänvisas här till bildtexterna i bilaga 2 samt till rapportnyckeln i bilaga 3. Materialet sammanställdes sedan i Microsoft Excel 97 för att sedan illustreras med diagram gjorda i samma program.

Resultatredovisningen nedan har delats in i två delar: "Rapporternas ramverk och innehåll" samt "Rapporterna som vetenskapliga hantverksprodukter". Denna indelning återspeglas också i grupperandet av de diagram som återfinns i bilaga 2. De två delarna avser att fånga två olika aspekter av begreppet vetenskaplighet: Dels som en teknisk, hantverksmässig förmåga och dels som ett probleminriktat förhållningssätt. Detta i enlighet med de utgångspunkter som RAÄ tidigare använt sig av (*Svensk Uppdragsarkeologi, del A, RAÄ 1995a:6*).

Resonemanget vilar på de diagram och den databas som redovisas i de medföljande bilagedelarna 2 och 3. Då avsikten med föreliggande undersökning inte har varit att framhålla enskilda undersökares rapportkvalitet, bifogas databasen i ett skick som gör att de enskilda rapporternas ursprung inte går att spåra. Den kompletta databasen, tillsammans med grafer och text, är överförd på CD-ROM och förvaras vid Kunskapsavdelningen, RAÄ.

Det är här kanske närmast överflödigt att påpeka att varje läsning till sin natur är subjektiv. I görligaste mån har emellertid detta subjektiva inslag begränsats genom att läsningen varit styrd av en serie synliggjorda kvalitetsparametrar. Det handlar dessutom här inte om att bedöma rapporterna som enskilda produkter, utan snarare att se trender i ett större material.

Fallstudiens rapportunderlag

Studien är baserad på 237 rapporter från 13 grävande aktörer i Norrbotten, Skåne Län, Västerbotten samt Västra Götaland. Materialet omfattar rapporter från såväl arkeologiska utredningar som för- och slutundersökningar samt, i en begränsad omfattning, också från antikvariska kontroller (fig. 1–3, bilaga 2).

De rapporter som varit föremål för genomgången har i allmänhet utkommit under tidsperioden oktober 1999– oktober 2000 och avser främst undersökningar som utförts från 1998 och framåt, något som i synnerhet gäller utredningar och förundersökningar. Eftersom slutundersökningsrapporter normalt har en längre produktionstid har de också tagits med om undersökningen ägt rum från 1996 och framåt. Noteras skall därför att de i bilaga 2 (fig. 1) redovisade proportionerna mellan färdigställda utrednings-, förundersöknings- och slutundersökningsrapporter inte ger en bild av de verkliga förhållanden eftersom de representerar olika långa tidsperioder.

Resultatredovisning

Rapporternas ramverk och innehåll

De här redovisade resultaten lägger tonvikten på rapporternas mer formella utformning. Det kan här gälla exempelvis närvaron av tidiga sammanfattningar, redovisningar av tidigare resultat och texternas utformning (se bilaga 2, fig. 4–13). Samtliga figurhänvisningar nedan är till bilaga 2.

Rent allmänt kan sägas att de bedömda rapporterna uppvisar en god kvalitet vad gäller rapporttitlarnas tydlighet, allmän tillgänglighet, texternas läsbarhet och utformning (fig. 4, 8, 9 och 13). Vad gäller texternas utformning, disposition, kan man dock notera att avsnitt som beskriver fornlämningsmiljön i vissa kortare utredningsrapporter ibland ter sig oproportioner-

ligt stora och många gånger saknar direkt återkoppling till utredningsområdets problematik.

Försöket att bedöma kvaliteten ”snabbhet” hos rapporterna visade sig vara svårt – det stod rätt snart klart att rapporterna i många fall var operativa i planeringshänseende långt innan de nådde RAÄ. Möjligt illustrerar detta faktum konturerna av ett problem vad gäller kvalitetsuppföljningen – och medföljningen – av större projekt. I några fall framgår det inte på titelbladet om rapporten ingår i en intern rapportserie, något som emellertid bör vara en ambition.

När det gäller förekomsten av vissa efterfrågade kvaliteter såsom tidiga sammanfattningar av undersökningsresultat och sammanfattningar av tidigare arkeologiska insatser ter sig bilden på följande sätt: Endast 27 % av alla rapporter har sålunda en tidig sammanfattning (fig. 5) och endast 29 % av de utvalda förundersökningsrapporterna har en sammanfattning av tidigare utredningar (fig. 6). Vad gäller slutundersökningsrapporterna så är bilden något bättre: 71 % av dessa har en sammanfattning av tidigare undersökningar (fig. 7). En kvalitet som också efterfrågats är att det i rapporterna skall finnas en sammanfattning av de undersökningsplaner som ligger till grund för undersökningarnas genomförande. Också här visar det sig att detta är relativt sällsynt. Uppenbara sammanfattningar av undersökningsplaner finns i 11 % av det totala rapportunderlaget, i 10 % av förundersökningsrapporterna samt i 29 % av alla slutundersökningsrapporter (fig. 11a–c). Det skall dock här noteras att denna bedömning framför allt har viktligt tydliga hänvisningar till undersökningsplaner. Av vissa texters innehåll kan man nämligen ana att bakgrunder och syften är hämtade från tidigare skrivna undersökningsplaner, dock utan att det sker en klar hänvisning till dessa.

Kvaliteten på rapporternas grafiska innehåll och utformning varierar relativt mycket, något som delvis är en spegel av rapporternas storlek. En större undersökningsrapport har, naturligt nog, ofta en högre ambitionsnivå därvidlag än den korta utredningsrapporten. Detta har emellertid inte påverkat bedömningen – utgångspunkten har hela tiden varit att den grafiska utformningen skall bedömas utifrån vilken typ av rapport den ingår i. Den sammantagna bedömningen är dock att rapporternas grafiska innehåll och utformning för det mesta fungerar som den skall: 58 % bedömdes ha en god grafisk utformning/innehåll och 37 % en acceptabel (fig. 10). Det som drar ned helhetsintrycket något är alltför sparsmakade bildtexter – ingen bild förklarar sig själv helt – samt att det i vissa rapporter saknas översiktskartor (i skala 1:50 000 eller 1:100 000) som placerar undersökningen i ett större regionalt sammanhang. En ambition måste här vara att rapporten i karthänseende skall kunna fungera både

nationellt, regionalt och lokalt. Ibland slarvas det också med angivandet av EK-bladsnummer samt, vad gäller exempelvis skifteskartor, också med angivandet av akt-nummer.

En kommentar ytterligare i detta sammanhang gäller det, vad det tycks, alltmer avsmnade fotomediet. Hur kommer det sig att det med dagens tekniska möjligheter för digitalfotografering och redigering är så få bilder med i rapporterna? Som informationsbärare av exempelvis ett områdes topografi och undersökningens genomförande torde fotomediet vara oöverträffat. En ambition bör vara att öka andelen foton i rapporterna.

De i rapporterna ingående administrativa uppgifterna (se fig. 12) uppvisade en relativt stor variation, alltifrån synnerligen minimalistiska uppgifter om diarienummer, län och fastighet, till mer omfattande som också gav information om timpriser och antalet arkeologtimmar. Här gjordes bedömningen att 55 % av denna rapportdel hade en acceptabel utformning och 41 % hade en god utformning. Helt underkända rapporter i detta hänseende utgjorde 4 % av det totala antalet. För att erhålla bedömningen god, hade kravet på att undersökningens storlek i antalet arkeologtimmar formulerats. I ett stort antal rapporter gick det inte, med ledning av de tekniska/administrativa uppgifterna, att få en uppfattning om undersökningens storlek. Dessa bedömdes då i allmänhet som acceptabla.

Till de tekniska/administrativa uppgifterna hör också angivandet av var fynd och dokumentationsmaterial förvaras. Här var det i vissa fall så att man underlätit att ange vilken typ av programvara som processat datan – något som ur ett historiskt perspektiv kan utgöra en allvarlig brist vad gäller åtkomligheten av exempelvis upparbetade databaser. Här måste slutsatsen därför bli att kraven bör skärpas vad gäller tydliggörandet av vilken typ av programvara (med angivandet av typ, år, version etc.) som använts för olika former av digital mätning och annat processande av data.

Rapporterna som vetenskapliga hantverksprodukter

Begreppet vetenskaplig hantverksprodukt lägger vikten vid den problematiserande hållningen till undersökningarna; exempelvis hur syftet är utformat, om metodredovisningen är tydlig och huruvida terminologin är klar och tydlig (se bilaga 2, fig. 14–19). Samtliga figurhänvisningar nedan är till bilaga 2.

Fundamentalt i ett problematiserande förhållnings-sätt är utformandet av syften. Sett till den totala rapportmängden har 61% av rapporterna ett expeditivt syfte, 26 % ett vetenskapligt syfte, 11 % saknar syfte och 2 % har en kombination av vetenskapligt och expeditivt syfte (fig. 14a). Flertalet av de rapporter som har ett expeditivt syfte är – naturligt nog, givet

uppdraget – utredningsrapporter (fig. 14b). Vad gäller förundersökningsrapporter har 64 % ett expeditivt syfte, 21 % vetenskapligt syfte, 14 % saknar uttalat syfte och ca 1% har ett kombinerat syfte (fig. 14c). Hos slutundersökningsrapporterna sker en klar förskjutning mot mer vetenskapliga syftesformuleringar: 81 % har sådana, 17 % har ett expeditivt syfte och 2 % saknar uttalat syfte (fig. 14d).

Sammantaget kan sägas att den relativt höga frekvensen av förundersökningsrapporter som saknar uttalat syfte (14 %), måste stämma till viss eftertanke. Låt vara att det bakom dessa siffror ibland gömmer sig ytterligt korta rapporter av schaktövervakningar, men helt utan syfte gräver man väl ändå inte?

I förlängningen av ett syfte finns också frågan om hur väl man uppnått detta när undersökningen avslutats – graden av måluppfyllelse. I den här utförda undersökningen kunde det konstateras att det i 86 % av fallen fanns en god måluppfyllelse, i 8 % en acceptabel. Endast i 6 % var måluppfyllelsen ej tillfyllest (fig. 18). Det skall dock här betonas att 23 rapporter räknats bort från det totala underlaget eftersom de helt har saknat uttalat syfte och därför inte kunde bedömas i termer av måluppfyllelse.

För att i viss mån få en antydning om hur mycket rapporterna var fokuserade på aktiv kunskapsuppbyggnad, som är den arkeologiska rapportens centrala syfte, undersöktes det huruvida det explicit gavs uttryck för undersökningarnas arkeologiska kunskapspotential (fig. 19a–c). Resultatet visar att närmare hälften (47 %) av alla förundersökningsrapporter inte innehåller något ställningstagande om undersökningarnas arkeologiska kunskapspotential. Detta måste betraktas som en alltför låg andel. Mer acceptabel blir bilden när det gäller slutundersökningsrapporter: här innehåller 85 % uttalade visioner om undersökningarnas kunskapspotential.

Redovisningen av metoder och metodval i rapporterna, synliggörandet av prioriteringar som ligger bakom dessa och andra val samt rapporternas terminologi utgör viktiga kvalitetskriterier. Det övervägande intrycket härvidlag är att rapporterna har en god till acceptabel nivå, men detta är moment som helt klart kan förbättras (se fig. 15, 16, 17). I redovisningen av metodval saknas exempelvis relativt ofta motivationer varför vissa grävningmetoder föredras framför andra – läsaren får här ofta luta sig mot den tysta kunskapen. Många gånger saknas också en ordentlig redovisning av vilka arkiv som genomförts och varför.

Något som också förtjänar att tas upp i det metodologiska sammanhanget är den ibland alltför rudimentära redovisningen av vilka digitala mätmetoder som använts och varför. Här brister det också ibland i redovisningen av vilka instrument som använts och vilken programvara som brukats – information som

kan vara mycket viktig i ett längre historiskt perspektiv.

Ett relativt vanligt misstag i prioriteringshänseende är att större arkeologiska undersökningsområden delas in i underområden, utan att det egentligen sker någon redovisning av vilka faktorer som legat till grund för indelningen. På samma sätt kan uttaget av framförallt ¹⁴C-prover ibland presenteras på ett sätt som gör att det är svårt att följa de resonemang som leder till att man väljer att ta ut prover från exempelvis en härd, men inte en annan. Också detta är information av fundamental vikt, eftersom ett ¹⁴C-värdes största felkälla ofta är arkeologen själv. Genom att tydligt visa vilka resonemang som leder fram till ett specifikt val, ges också läsaren en chans att värdera provet.

Till prioriteringsdiskussionen kan man också hänföra vikten av att man skall tydligt redovisa olika praktiska och vetenskapliga problem man ställts inför. Detta är nog så viktigt då den alltmer digitaliserade dokumentationsstrategin ofta leder till att de ”melanled” i form av skisser, utkast till dokumentation etc., som finns i äldre arkivmaterial idag ofta saknas. På många sätt blir det därför svårare att ytterligare tränga förbi rapporternas många gånger skenbart perfekta fasader via arkivarbete, för att på så sätt skapa alternativa tolkningar.

Slutligen några ord om kvaliteten på redovisningen av fynd, anläggningar och prover. Också här kan det konstateras att bilden är förhållandevis positiv: 77 % av alla rapporter har erhållit bedömningen god och 13 % bedömningen acceptabel. Dock kvarstår det faktum att hela 10 % av rapporterna i detta hänseende bedömdes vara ej tillfyllest – och detta berodde i allmänhet på att det saknades fyndförteckningar, provlistor eller anläggningslistor. Vanligtvis var det fyndförteckningar som saknades. Detta också i relativt korta rapporter, där det knappast hade varit några problem att bifoga sådana. I vissa fall hänvisades det dock till fyndförteckningar på ATA, men ofta saknades också denna information. Detta är en uppenbar brist eftersom en fundamental del av det material som en undersöknings slutsatser ofta vilar på, undanhålls för läsaren. Därmed minskar också möjligheterna för en utomstående att på samma material bygga alternativa tolkningsmodeller.

Förslag till kvalitetshöjande åtgärder

Med utgångspunkt i de diskussioner som förts i del 1 och de resultat som undersökningen i del 2 gav ovan följer här ett antal förslag till kvalitetshöjande åtgärder.

- En grundläggande ambition är att alla rapporter som ges ut bör ingå i en intern rapportserie. Detta för att ytterligare underlätta identifiering.
- Varje rapport bör innehålla en tidig sammanfattning, antingen som en del av inledningen eller i omedelbar anslutning till denna. I utrednings- och förundersök-

ningsfall bör sammanfattningen bestå av ett resultatled och ett åtgärdsled. Vad gäller slutundersökningar kan sammanfattningen av naturliga skäl begränsas till ett resultatled.

- En tydlig sammanfattning av undersökningsplanen bör finnas i rapporterna.
- Varje rapport bör innehålla kartinformation som gör att undersökningsplatsen också går att placera i ett större geografiskt sammanhang. Detta görs lämpligen via ett kartutsnitt i skala 1:50 000 eller 1:100 000 i rapportens början. (Kravet finns uttryckt i RAÄ 1998b:24, men förtjänar att upprepas).
- Till bildmediet hör också fotot. En allmän reflektion är att fotot som medium är underutnyttjat i många rapporter.
- Metodval skulle kunna redovisas ännu tydligare i rapporterna. Momentet borde också innefatta exempelvis en tydligare redovisning av vilka arkiv som genomgått, angivande av akt nummer o.dyl.
- Det bör tydligare anges vilken typ av programvara (med angivandet av typ, år, version etc.) som använts för olika former av digital mätning och annat processande av data. Detta gäller i såväl metodredovisningen som i redovisningen av de tekniska och administrativa uppgifterna.
- Kraven bör också höjas på att det tydligare skall redovisas hur och varför olika naturvetenskapliga prover tas ut. Den största felkällan av ett ¹⁴C-värde är ofta arkeologen själv.
- Kravet på att en fyndförteckning bör medfölja rapporten bör skärpas. (Kravet finns redan formulerat i avsnittet ”Regler för fyndhantering”, RAÄ 1998b:49, men förtjänar att återupprepas här).
- Större undersökningar bör innehålla någon form av utvärderingsavsnitt där såväl den vetenskapliga som arbetsorganisatoriska processen genomlyses.
- Den arkeologiska undersökningens omfattning som arbetsföretag bör framgå i de administrativa och tekniska uppgifterna. Detta görs lämpligen genom att man anger det sammanlagda antalet arkeologtimmar samt maskintimmar.
- Eftersom variationen i de tekniska/administrativa uppgifterna i många fall visat sig vara stor, föreslås här att denna rapportdel med fördel skulle kunna utformas som en förtryckt blankett, tillhandahållen av RAÄ. På så sätt minimeras risken för att väsentlig information går förlorad. Denna blankett skulle med fördel också kunna ha en utformning som gör att den går att använda som en slutanmälningsblankett.

Referenser

- Gräslund, Bo. 1974. *Relativ datering. Om kronologisk metod i nordisk arkeologi*. TOR, vol. XVI. Diss. Almqvist & Wiksell. Uppsala.
- Gustafsson, Anders. 2001. *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi. Studier i arkeologins egenhistorier*. GOTARC Series B. Archaeological Theses No. 17. Institutionen för arkeologi, Göteborgs Universitet.
- RAÄ 1995a. *Svensk uppdragsarkeologi. Del A. Program för uppföljning*.
- RAÄ 1995b. *Svensk uppdragsarkeologi. Del B. Översikt och diskussion*.
- RAÄ 1998a. *Uppdragsarkeologi. Allmänna råd till verkställighetsföreskrifter angående förfarandet vid vissa beslut m.m. enligt 2 kap. 10-13 § § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.* (KRFS 1998:01). Allmänna råd från RAÄ 1998:1.
- RAÄ 1998b. *Uppdragsarkeologi. Rekommendationer vid upprättandet av undersökningsplaner, utarbetandet av rapporter, uppföljning, bedömning av lämplighet och kompetens samt konservering*. Underrättelser från RAÄ 1998:1.
- RAÄ 1998c. *Att utveckla och synliggöra uppdragsarkeologins resultat – förslag till arkeologiskt stöd från Riksantikvarieämbetet*.
- Redin, Lars. 1997: Med ögonvråns förlängda seende. Om betydelsen av det arkeologiska materialets brister och förhållandet mellan humanistisk och teknokratisk dokumentation. I: A. Åkerlund et al (red): *Till Gunborg. Arkeologiska samtal*. Stockholm.

Bilaga 1. Omdömen

Här visas två exempel och förslag på hur kvalitativa omdömen om rapporter skulle kunna skrivas. De aspekter som tas upp till bedömning är sådana som bör finnas med i en kvalitativ utvärdering av en rapport. Den textmässiga omfattningen och dispositionen kan naturligtvis variera. Första omdömet är skrivet över en rapport på 268 sidor, och det andra utgår från en fiktiv rapport.

Omdöme över Pryssgården – från stenålder till medeltid

Allmän kommentar

Man kan ur ett perspektiv hävda att alla fornlämningar är unika. Detta har inte helt sällan använts som argument för att motivera undersökningar inom exploateringsarkeologi. Denna typ av motivering går dock stick i stäv mot lagens krav på att exploateringsarkeologin skall vara en del av en framåtsyftande forskningsprocess. Naturligtvis äger det sin riktighet att varje boplat, varje gravfält har sina egna särdrag, liksom varje skeende, varje händelse och handling i historien på sitt sätt är speciell. Syftet med arkeologisk forskning är dock inte att stapla så många beskrivningar på varandra som möjligt. I all meningsfull forskning krävs generaliseringar. Om alla platser vore helt enastående skulle alla jämförelser vara omöjliga. Vi kan med andra ord utifrån olika aspekter kategorisera arkeologiskt material. Våra kategoriseringar är i sin tur beroende på vårt val av forskningsfrågor och historieperspektiv. Det är när vi kan urskilja övergripande mönster och likheter som vi kan få förståelse för större sammanhang. Självfallet krävs ett empiriskt basmaterial för detta, men det betyder inte att vi gång på gång måste upprepa våra undersökningar. För att det skall kunna bli en dynamisk forskningsprocess är det nödvändigt att efterhand förändra prioriteringar och metoder. Det är inte främst det unika med en fornlämning som motiverar en undersökning, det är dess relation till ett övergripande sammanhang.

Pryssgården

Ovanstående resonemang skall naturligtvis inte förstås så att vi enbart skall försöka finna likheter i det arkeologiska materialet. Om vi kan urskilja likheter, kan vi samtidigt upptäcka skillnader. Det finns platser som i historien har eller har haft en mer särskild betydelse än

andra. Dessa platser har ofta haft en nyckelposition i förbindelse med andra. En undersökning av en sådan plats kan ge mycket viktig kunskap för att bättre förstå mer omfattande arkeologiska och historiska samband. Det finns därför goda argument för att arkeologiska undersökningar av sådana platser skall få omfattande resurser om en exploatering blir behövlig. Pryssgården är utan tvivel en sådan plats och den blev föremål för en omfattande arkeologisk undersökning mellan åren 1993-1994. Rapporten som utkom 1998 skrevs och sammanställdes av Hélène Borna-Ahlkvist, Lena Lindgren-Hertz och Ulf Ståhlbom.

Dragningen av den nya E 4:an gjorde en mark-exploatering av det ur arkeologiskt hänseende mycket intressanta området Pryssgården i östra Norrköping nödvändig. I närområdet till Pryssgården ligger bland annat en av Sveriges största hållristningslokaler, Himmelstalund, med över 1600 kända ristningar. Området har under förhistorisk tid legat centralt mellan Glan och Bråviken. Pryssgården har med andra ord haft en mycket strategisk position för att kontrollera både regional och överregional kommunikation i Östergötland. Här har de leder som förbundit Vättern med Östersjön strålat samman. Boplatsen har därför även relevans för en vidare diskussion som berör frågor rörande kommunikation och interaktion mellan olika regioner i Östersjöområdet under förhistorien. Det stod med andra ord klart redan innan slutundersökningen att Pryssgården var en boplat som kunde förväntas skilja sig från de mer gängse i Östergötland.

Undersökningens resultat och framåtsyftande forskning

Fynd på boplatsen pekar på aktiviteter under Stridsyxekultur och senneolitikum. Lämningar efter en mer betydande permanent bebyggelse etablerades vid Pryssgården under äldsta bronsålder. Under mellersta och yngre bronsålder kom denna att bli än mer omfattande bestående av ett större antal långhus som fördelade sig förhållandevis jämnt över undersökningsytan. Området kom att fortsätta vara tättbebyggt under så gott som hela den äldre järnåldern. Under yngsta järnålder verkar ett skifte i bebyggelsen ha ägt rum. Det är huvudsakligen i den norra delen av undersökningsområdet som huslämningar från denna period påträffades. Denna bebyggelse ligger i direkt anknytning till

den medeltida byn Östra Eneby. I sammanhanget är det dock värt att notera att resterna efter en hallbyggnad, i form av ett så kallat Trelleborgshus, upptäcktes i den centrala delen av undersökningsområdet.

Ur ett överregionalt perspektiv är det av betydelse att kunna konstatera de slående likheterna med material från bland annat Skåne. Likheterna i rumsliga förhållningssätt, trots de stora miljömässiga skillnaderna, reflekterar förmodligen därför främst likheter i social struktur. Under senneolitikum förefaller det med andra ord ha etablerats ett nätverk över stora delar av södra och mellersta Skandinavien där kontakterna varit täta. Vissa platser som Pryssgården kan ha varit noder för dessa nätverk. Fyndmaterialet från Pryssgården visar även på kontakter utanför Skandinavien. Det kanske mest anmärkningsvärda av dessa föremål utgörs av en keramikfigurin, daterad till yngre bronsålder, med motsvarigheter från Polen.

Denna långa boplatkontinuitet där bland annat långhusen, från äldsta bronsålder fram till yngre järnålder, visar på en särskild dignitet är självfallet mycket intressant. Kontinuiteten från eventuellt redan senneolitikum och framåt visar att området oavbrutet bör ha haft en särskild betydelse. Bosättningarnas inre rumsliga struktur visar emellertid samtidigt att samhället genomgått flera förändringar under förhistorien. Sätten att organisera långhus, ekonomibyggnader och hantverksområden i form av arbetsgröpar, täktgröpar och avfallsgröpar är speglingar av sociala domäner och hierarkier. Bosättningarnas organisation har påverkats av samhällets allmänna maktstrukturer vilka mellan olika perioder kan ha skiftat från mer elitära till mer egalitära. Karaktären av dessa strukturer är i sin tur av betydelse för att få förståelse för hur Pryssgårdsbosättningarna förhållit sig till andra boplatser i Östergötland. Vilka är det som har haft kontrollen över Pryssgårdsområdet? Är det de som haft sina bosättningar här eller har platsen varit en domän under någon eller några med mer övergripande maktanspråk? Dessa frågor ligger utanför rapportens centrala målsättningar, men klart är att Pryssgårds rapporten genererat ett flertal vidare centrala frågor för framtida undersökningar.

Disposition

I Pryssgårdsrapporten har man valt att presentera materialet i tre olika kategorier: Husen, Groparna och Fynden. Fördelen med denna disposition är att läsaren får en systematiserad och utförlig bild av materialet som skulle vara svårt att få stringent om rapporten

lagts upp efter kronologiska perioder. De övergripande sammanhangen kan dock i sådana typer av presentationer riskera att bli svårbegripliga för läsaren. Detaljerna tar överhand över helhetsbilden. Denna effekt motverkas av att rapporten i sin inledning har ett kapitel, skrivet av Mats Larsson, som behandlar Östergötlands utveckling från senneolitikum till yngre järnålder. Syftet med detta kapitel är att sätta in Pryssgårdsboplatsen i ett större sammanhang. Man blir då som läsare direkt införstådd med platsens dignitet. Ofta kan sådana presentationer i rapporter bli överarbetade och för omfattande. Själva undersökningsobjektet tenderar att försvinna bakom en alltför vidlyftig bakgrundsbild. I föreliggande rapport befinner sig detta parti emellertid i fullständig balans med rapportens övriga delar. Avslutningsvis ges också i rapporten en sammanfattning i tidsbilder av Pryssgårdens bosättningar från senneolitikum till medeltid. De tekniska och administrativa uppgifter som tynger många rapporter har sammanfattats på ett kortfattat och överskådligt sätt längst bak i rapporten.

Dispositionen är alltså något okonventionell, vilket ställer krav på författarna. De tre huvudförfattarna har dock förmått att på bästa sätt utnyttja de fördelar denna presentation erbjuder. Den visar även betydelsen av att rapporter måste få tillåtas att framställas efter olika dispositioner. Om rapporter alltför mycket likriktas efter givna mallar, löper också innehållet i rapporterna att bli standardiserat, vilket inte gagnar forskningen och strävan efter ny kunskap.

Språk och form

Pryssgårdsrapporten kännetecknas av ett klart och tydligt språk som inte tyngs av onödig fackmässig jargong. Den luftiga layouten gör rapporten lättläst. Illustrationerna är välvalda och planer samt kartor är tydliga. I vissa delar av texten kan dock hänvisningarna till planer och illustrationer kännas något förvirrande och föranleda en del bläddrande och sökande.

Slutomdöme

Rapporten från Pryssgårdsundersökningarna är på många sätt föredömlig. Författarna har vågat ta nya grepp vad gäller disposition och form. Boken är dessutom sällsynt läsvänlig för att vara en arkeologisk rapport. Det viktigaste är naturligtvis framförallt att en synnerligen speciell boplat fått en gedigen presentation där materialet sätts in i ett vidare sammanhang som öppnar för nya frågor.

Omdöme över förundersökningsrapporten 28:16 Vinstrup, Vinstrups socken, Flomma kommun

Resultat

Förundersökningens resultat visar att det på en svag förhöjning i terrängen intill en större våtmark som dikades ut vid mitten av 1800-talet, direkt väster om Vinstrups gård, finns lämningar efter åtminstone två utplöjda gravhögar. Högarna kan troligen dateras till mellersta bronsålder. I anslutning till högarna påträffades även tre skelettgravar från äldre romersk järnålder. Dessa gravar var dock svårt skadade av äldre markarbeten.

Presentation och målgruppsanpassning

Fyndmaterial och detaljplaner över de undersökta ytorna är föredömligt presenterade i rapporten. Det är därför förvånande att den större översiktsplan som finns bifogad lämnar mycket övrigt att önska. Det saknas exempelvis en tydlig övergripande markering av samtliga de ytor som varit föremål för undersökning. Man kan endast indirekt efter en grundlig läsning av texten sluta sig till var de olika schakten dragits i terrängen. Om beställaren av förundersökningen inte har en god lokalkännedom kan det vara mycket svårt för denne att tillgodogöra sig resultaten.

Metod och tolkningar

Fornlämningar i fullåkersmiljö vilka är omöjliga att urskilja innan avbaning av matjorden banats av bjuder på speciella metodiska svårigheter. I rapporten redogör man väl för valet av de metoder som användes

vid förundersökningen. Den prioriteringsordning man använde då man grävde provrutor i matjorden innan avbaningen är exempelvis väl presenterad, vilket gör att man förstår strategin bakom sökschaktens dragning bättre.

En omfattande presentation av tidigare undersökta utplöjda gravhögar i Sydsverige och Danmark görs även i rapporten. Detta avsnitt är intressant, men alltför omfattande för att passa in i rapportformatet. De högar som är aktuella i den föreliggande undersökningen har fått ett mycket begränsat utrymme i diskussionen. Författarna hade mycket väl kunnat göra sin allmänna tolkningsmodell utan att beakta resultaten från Vinstrup 28:16. Det är anmärkningsvärt att man efter detta omfattande och resonerande parti i texten, samtidigt helt förbigår gravområdets närhet till våtmarken. De senaste årens undersökningar har visat att våtmarker kan rymma betydande lämningar av rituellt karaktär. En fråga av vikt är om gravområdet eventuellt relaterat till aktiviteter i våtmarken. Man verkar emellertid vid undersökningen ha förbiset denna aspekt eftersom den inte undersökts närmare. Den diskuteras inte heller i rapporten.

Slutomdöme

Förundersökningsrapporten 28:16 Vinstrup är en ambitiös förundersökningsrapport som dock har svagheter. Den är inte målgruppsanpassad och den brister i arkeologiskt fokus på det område och de lämningar som undersökts. Författarna ger emellertid samtidigt prov på att de är väl insatta i den metodiska diskussionen rörande arkeologiska undersökningar i fullåkersmiljö.

Bilaga 2. Bedömningsgrunder och diagram

Fig 1-3. Studiens rapportunderlag

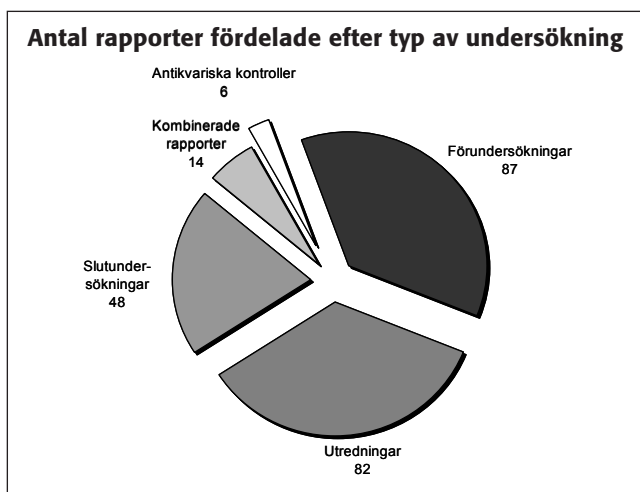

Fig. 1. Studiens rapportunderlag. Fördelning efter typ av rapport. Kategorin kombinerade rapporter innefattar kombinationer av utredningar, för- och slutundersökningar.

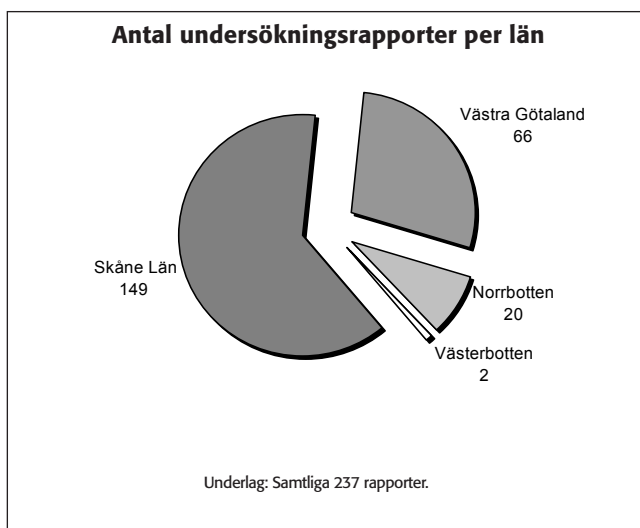

Fig. 2. Studiens rapportunderlag. Utförda undersökningar länsvis.

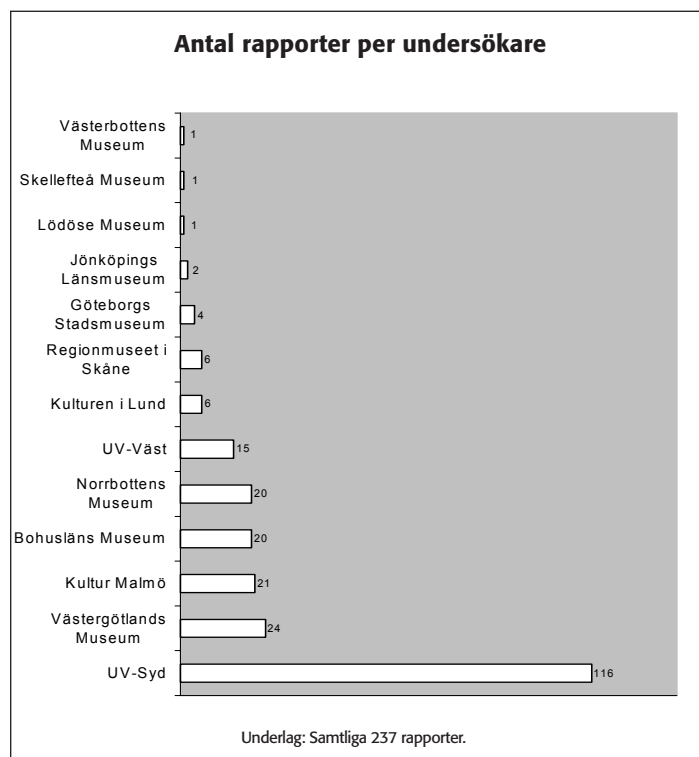

Fig. 3. Studiens rapportunderlag. Antal rapporter per undersökare.

Fig 4-13. Rapporternas ramverk och innehåll

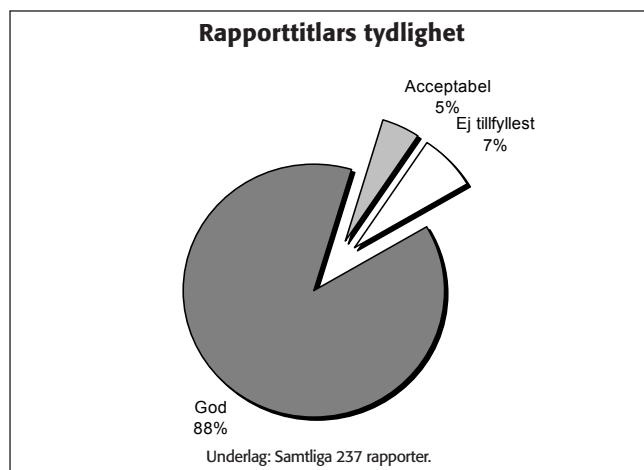

Fig. 4. Är rapportens titel tydlig? Ett grundläggande krav bör vara att det av rapporttiteln (alternativt den totala informationsbild som förmedlas på omslaget) skall framgå vilken typ av undersökning det är, vem undersökaren är, socken, län, och, i förekommande fall, RAÄ nr. Här till bör också författarnamn och eventuell fastighetsbeteckning finnas. Ett eventuellt internt rapportserienummer bör framgå.

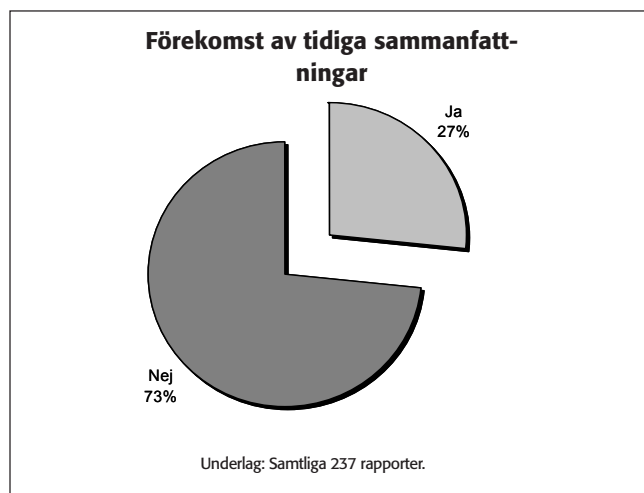

Fig. 5. Finns det en tidig sammanfattning, exempelvis i omedelbar anslutning till inledningen (eller som en del av denna)? Som sammanfattning räknas ett kortfattat återgivande av undersökningens resultat och åtgärdsförslag.

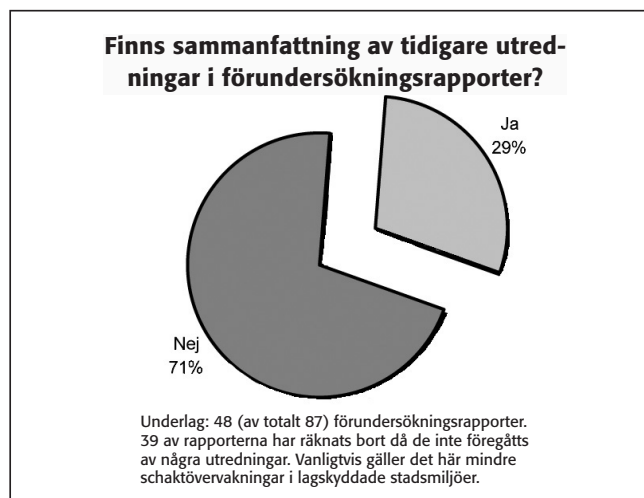

Fig. 6. Andel rapporter som har sammanfattning av tidigare utredningar, här illustrerat utifrån förekomst i förundersökningsrapporter.

Fig. 7. Andel rapporter som har sammanfattning av tidigare utredningar och förundersökningar, här illustrerat utifrån förekomst i slutundersökningsrapporter.

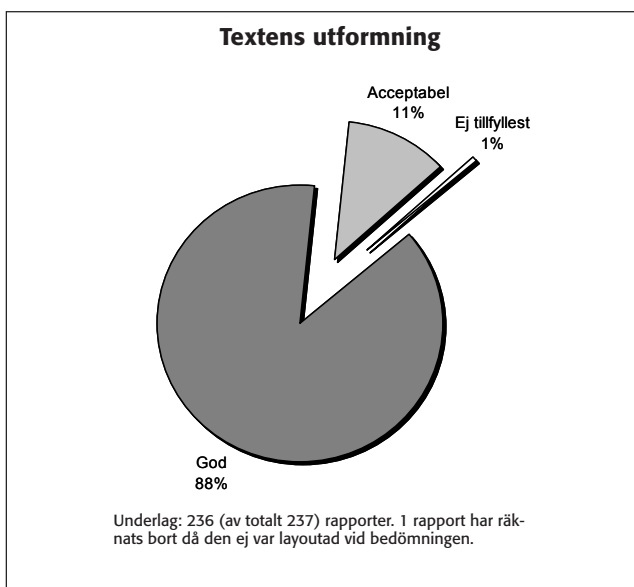

Fig. 8. Bedömning av texternas utformning. Hur är textens utformning i layout-hänseende? Har texten logiska och tydliga kapitelrubriker? Finns det hänvisningar till illustrationer i tillräcklig omfattning?

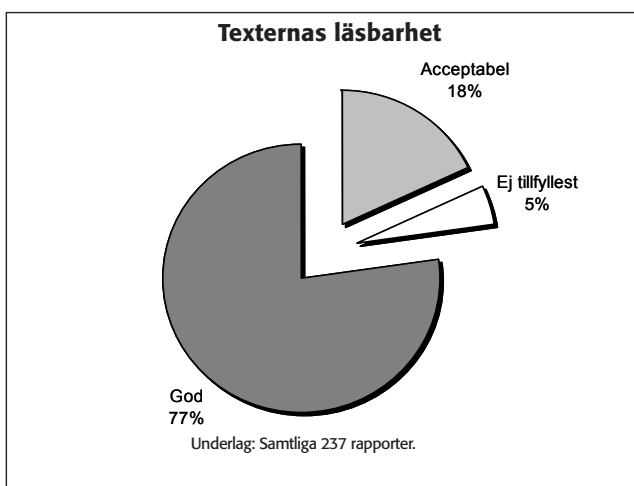

Fig. 9. Bedömning av textens läsbarhet. Är textens innehåll tydligt och sakligt? Går resonemang att följa utan alltför stort språkligt motstånd?

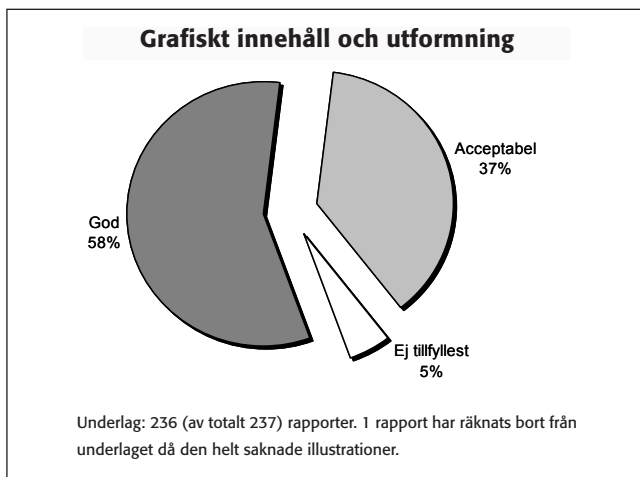

Fig. 10. Bedömning av rapporternas grafiska innehåll och utformning. Vid bedömningen har det lagts vikt vid om de i rapporterna ingående illustrationerna varit grafiskt tydliga och om de fungerat som de skall pedagogiskt. Finns det exempelvis skalstreck, kartnummer, nordpilar, schakt- och områdesbenämningar? Kommenteras modeller, diagram och andra illustrationer i tillräcklig omfattning?

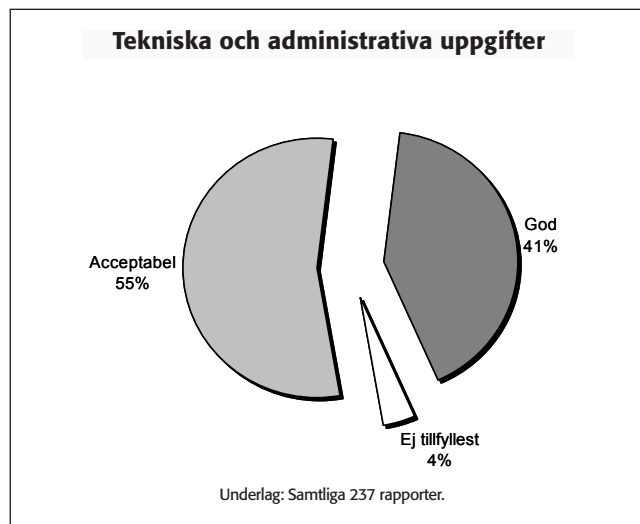

Fig. 12. Bedömning av rapporternas tekniska och administrativa uppgifter. Utgångspunkten har varit att denna del av rapporten bör innehålla uppgifter om: Länsstyrelsens dnr, Eget dnr, Fastighet, Socken, Kommun, Uppdragsgivare, Undersökningstid, EK Karta, X och Y koordinater, personal och information om var dokumentationsmaterial och fynd förvaras. Här bör också undersökningens omfattning i antalet arkeologdagar och maskintimmar framgå.

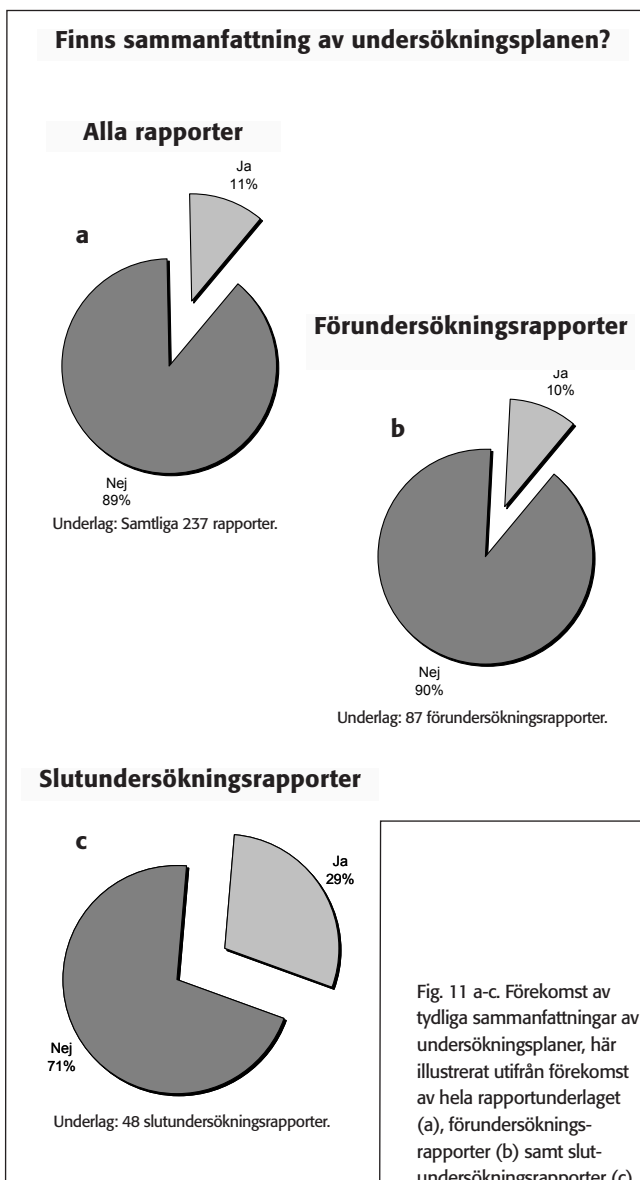

Fig. 11 a-c. Förekomst av tydliga sammanfattningar av undersökningsplaner, här illustrerat utifrån förekomst av hela rapportunderlaget (a), förundersökningsrapporter (b) samt slutundersökningsrapporter (c).

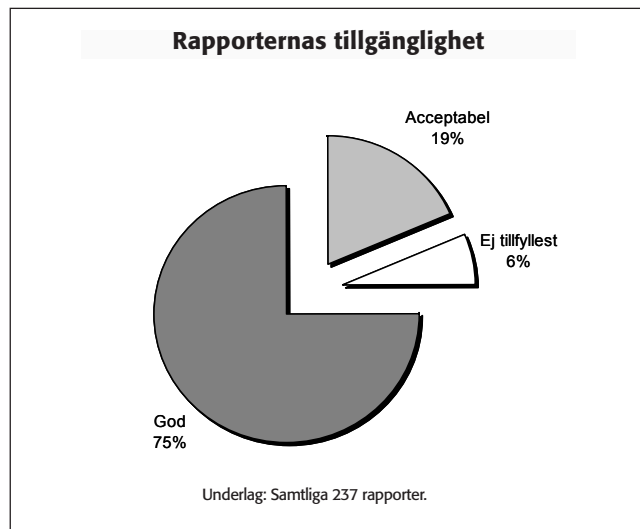

Fig. 13. Bedömning av rapporternas tillgänglighet: Hur tillgänglig är rapporten för en brukare? Kan en företagare eller en länsstyrelse få en snabb uppfattning om rapportens resultat? Finns det klart formulerade åtgärdsförslag? Det gäller exempelvis här faktorer som var fornlämningar finns, vilken karaktär de har eller varför de skulle vara särskilt intressanta. Bedömningen är i grunden en sammanvägning av flera faktorer som bl. a. språklig tydlighet, grafisk presentation och sammanfattningar.

Fig 14-19. Rapporterna som vetenskapliga hantverksprodukter

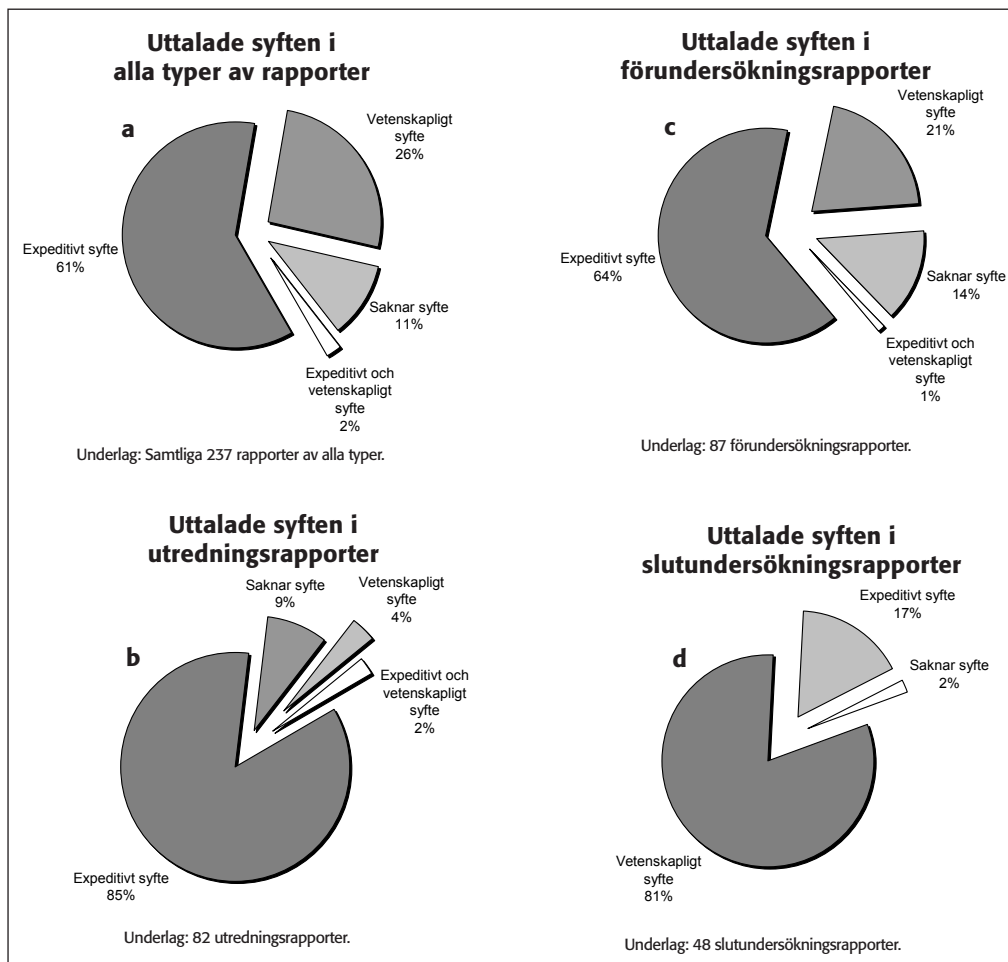

Fig 14 a-d. Olika typer av uttalade syften i rapporterna. Här redovisat utifrån det samlade rapportmaterialet (a), utredningsrapporter (b), förundersökningsrapporter (c) samt slutundersökningsrapporter (d).

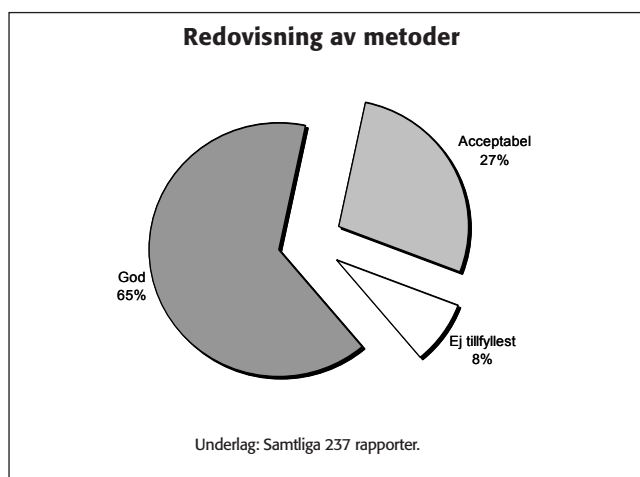

Fig 15. Framgår det tydligt vilka metoder som använts vid olika typer av undersökningar? Motiveras metodvalen på ett tydligt sätt? Det kan här gälla varför man valt att gräva meterrutor istället för maskinschaktning osv. Vad gäller för- och slutundersökningar har det för att erhålla bedömningen God varit en förutsättning att det tydligt skall framgå vilka metoder som använts och varför dessa valts. Vad gäller utredningar har det räckt med att metoderna är redovisade. Till den metodologiska redovisningen har också räknats ett återgivande av vilka arkiv som genomgått och vilket kartmaterial som studerats.

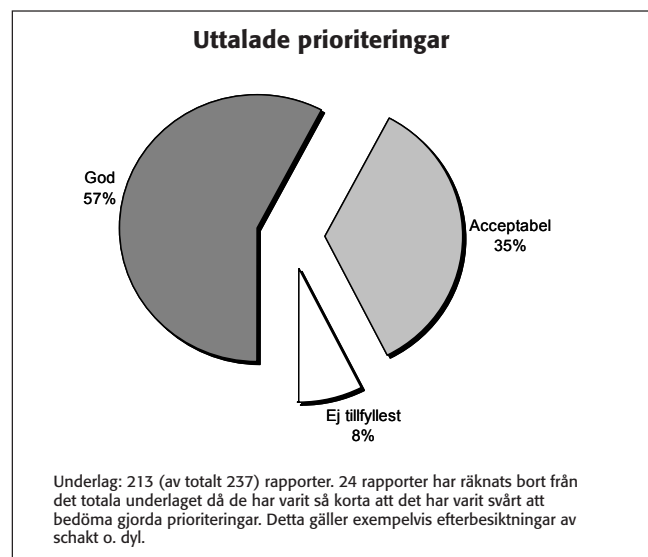

Fig 16. Bedömning av graden av synliggjorda prioriteringar. Finns det exempelvis prioriteringar vad gäller exempelvis val av delområden inom ett undersökningsområde? Hit räknas också prioriteringar vad gäller valet av prover för olika former av naturvetenskapliga bedömningar. Också om omprioriteringar i exempelvis dokumentationshänseende gjorts under undersökningens gång räknas hit. Det skall här understrykas att bedömningen främst är deskriptiv till sin karaktär – inget värderande görs således av prioriteringarna som sådana, utan endast huruvida dessa på ett tydligt sätt framgår av texten.

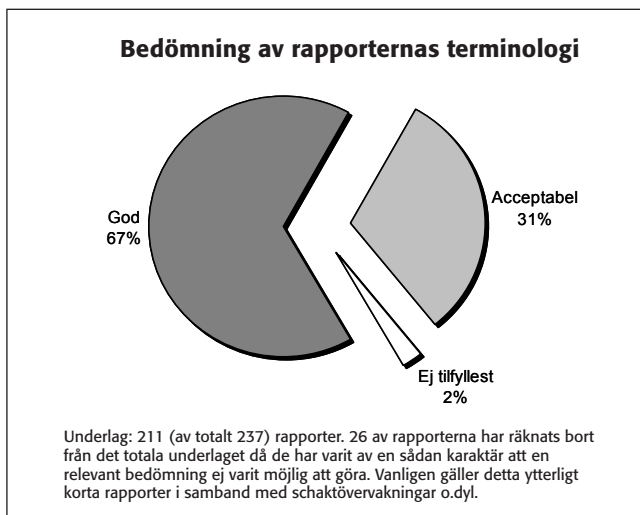

Fig 17. Är centrala termer i rapportens tolkande och diskuterande delar tydligt definierade? Detta kan exempelvis också gälla mer ovanliga geologiska termer och uttryck. Är termer som används i material- och konstruktionsbeskrivningar definierade?

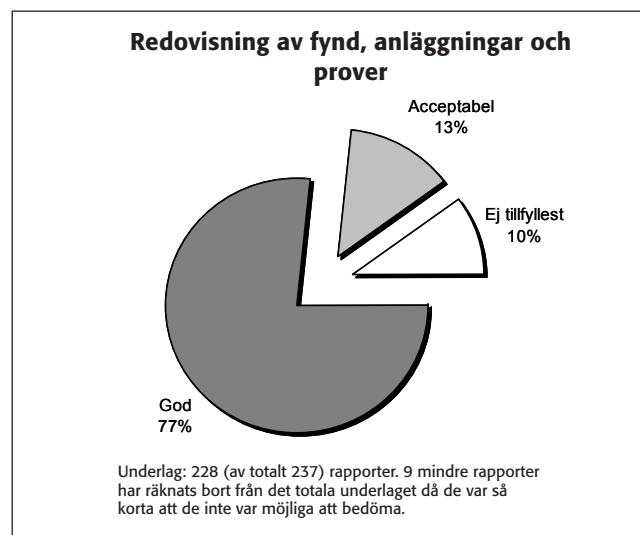

Fig 20. Bedömning av kvaliteten på redovisningen av fynd, anläggningar och prover. Det skall tydligt framgå om fynd gjorts, om och hur de tillvaratagits. I normalfallet bör en fyndlista i någon form följa undersökningsrapporten. Eventuella anläggningar skall presenteras i form av en lista eller i tematiska, tydliga diskussionsavsnitt i rapporten. Olika typer av naturvetenskapliga prover skall klart och tydligt redovisas med hänvisningar till provnummer och liknande.

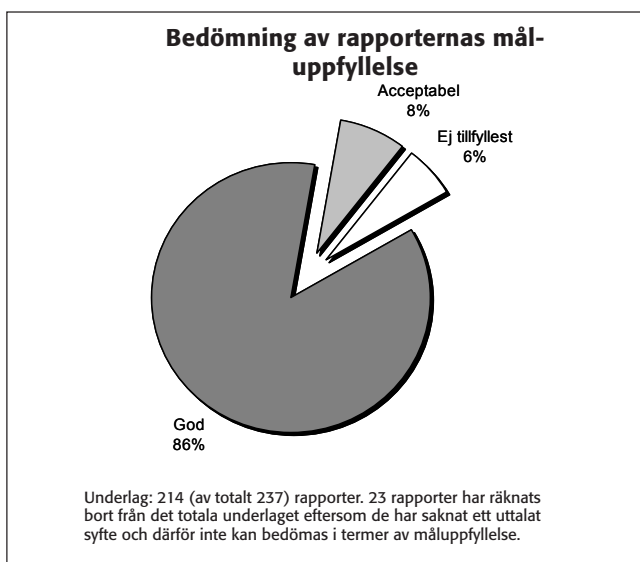

Fig 18. Uppnås de i syftet uttalade målen? Finns det en klar och synliggjord återkoppling till syftet?

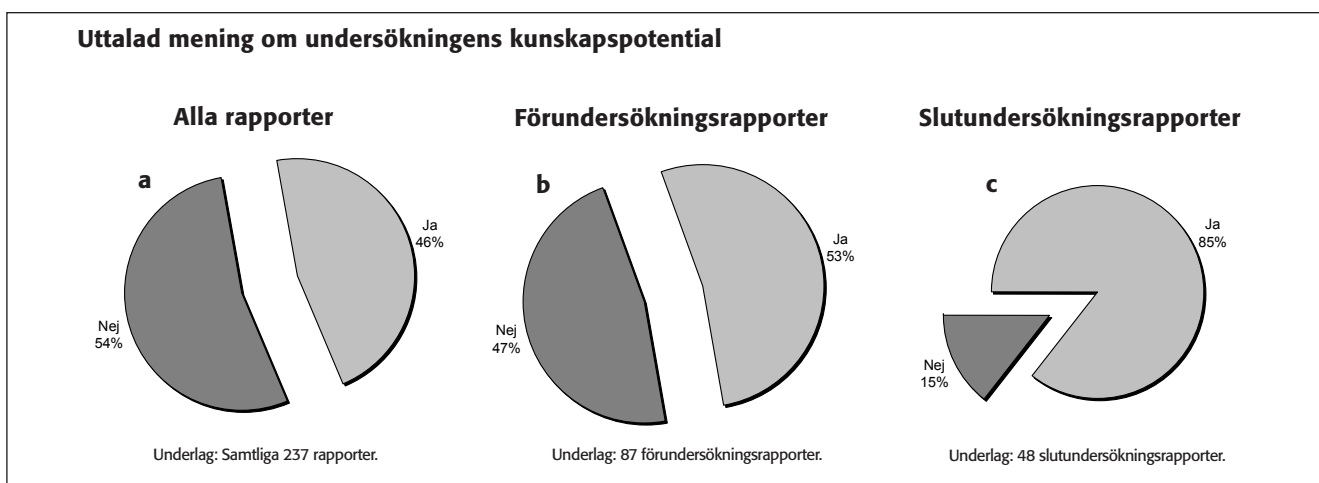

Fig 19 a-c. Uttrycks det någon form av åsikt vad gäller den arkeologiska kunskapspotentialen i ett undersökningsområde eller de förelämningar som är föremål för en undersökning? I diagrammen ovan redovisat utifrån samtliga rapporter (a), förundersökningsrapporter (b) och slutundersökningsrapporter (c).

Bilaga 3. Rapportnyckel och databas

Rapportnyckel

Bedömningskategorier som använts har varit: (J/A) = frågor som besvaras med ett Ja eller Nej, (E/A/G) = frågor som besvaras med ett Ej tillfyllest, Acceptabel eller God samt, vad gäller variabeln syfte, kategorierna Ex (expeditivt), Vet (vetenskapligt) samt Ej (rapport som saknar syfte).

Förutom de nedan redovisade kategorierna innefattar den totala databasen också information om rapporttitel, undersökare, internt rapportserienummer samt övriga kommentarer. Dessa har emellertid dolts i avidentifieringssyfte.

Av olika orsaker har vissa rapporter i några hänseenden inte varit möjliga att bedöma i alla avseenden. Detta kan exempelvis gälla då de helt saknat illustrationer eller varit så korta att en relevant bedömning inte varit möjlig att göra. I dessa fält finns då endast en - markering.

ID

Rapportens databasnummer.

LÄN

VG = Västra Götaland

SL = Skåne Län

VB = Västerbotten

NB = Norrbotten

TYP Typ av undersökning

AU = Arkeologisk utredning

FU = Förundersökning

UN = Slutundersökning

AK = Antikvarisk kontroll

OMF

Undersökningens omfattning i antal dagar.

SNABB

Den tid som förflyter mellan undersökningen och när den färdiga rapporten når Riksantikvarieämbetet, uttryckt i antal månader. I vissa fall har detta inte gått att fastställa då rapporterna ännu inte skickats in till RAÄ. I dessa fall har en maxtid angetts, räknat som om de skickats in i oktober 2000.

T-TITEL (E/A/G)

Är rapportens titel tydlig? Kravet är att det av rapporttiteln (alternativt den totala informationsbild som förmedlas på omslaget) skall framgå vilken typ av undersökning det är, socken, län, och, i förekommande fall, RAÄ nr. Härtill bör också författarnamn och eventuell fastighetsbeteckning finnas. Här skall också ett eventuellt rapportserienummer framgå.

TID-SAM (J/N)

Finns en tidig sammanfattning, exempelvis i omedelbar anslutning till inledning (eller som en del av denna)? Som sammanfattning räknas ett återgivande av undersökningens resultat och åtgärdsförslag.

AU/FU-SAM (J/N)

Finns en sammanfattning av tidigare utförda utrednings-/förundersökningsresultat i rapporten? Gäller främst kategorin slutundersökningar, men i viss mån också förundersökningar.

UNDP-SAM (J/N)

Finns det en klart angiven sammanfattning av undersökningsplanen i rapporten?

TAU (E/A/G)

En bedömning av de tekniska och administrativa uppgifterna. En god TAU bör innehålla uppgifter om: Länsstyrelsens dnr, Eget dnr, Fastighet, Socken, Kommun, Uppdragsgivare, Undersökningstid, EK Karta, X och Y koordinater, personal och information om var dokumentationsmaterial och fynd förvaras. Här bör också undersökningens omfattning i antalet arkeologdagar vara tydlig.

TILLG (E/A/G)

Tillgänglighet. En allmän bedömning hur tillgänglig rapporten är för en brukare. Kan en exploatör eller länsstyrelse göra sig en snabb uppfattning om rapportens resultat? Finns det klart formulerade åtgärdsförslag? Det gäller exempelvis här faktorer som var fornlämningar finns, vilken karaktär de har eller varför de skulle vara särskilt intressanta. Bedömningen är i grunden en sammanvägning av flera faktorer som språklig tydlighet, grafisk presentation och sammanfattningar.

SYFTE (Ex/Vet/Ej)

Finns det något uttalat syfte med rapporten? En åtskillnad görs mellan vad som i rapporttexten framstår som ett expeditivt (Ex) syfte, exempelvis ”ta bort fornlämning”, ”avgränsa fornlämning” och vetenskapliga (Vet) syften som explicit omtalar vilka problemställningar som undersökningen sökt belysa. Rapport som saknar explicit syfte är markerade med beteckningen Ej.

METOD (E/A/G)

Framgår det tydligt vilka metoder som använts? Hit räknas också vilka arkiv som genomgått. Motiveras metodvalen på ett tydligt sätt? (Exempelvis inte bara att man grävde meterrutor, utan också varför denna metod föredrogs framför exempelvis maskinschaktning). Vad gäller för- och slutundersökningar är det för bedömningen God en förutsättning att det tydligt skall framgå vilka metoder som använts och varför dessa valts. Vad gäller utredningar räcker det med att metoderna är redovisade.

PRIO (E/A/G)

Finns det synliggjorda prioriteringar vad gäller exempelvis val av delområden inom ett undersökningsområde? Hit räknas också prioriteringar vad gäller valet av prover för olika former av naturvetenskapliga bedömningar. Också om omprioriteringar i exempelvis dokumentationshänseende gjorts under undersökningens gång räknas hit. Det skall här noteras att bedömningen främst är deskriptiv till sin karaktär – inget värderande görs således av prioriteringarna själva, utan endast huruvida dessa på ett tydligt sätt framgår av texten.

TERM (E/A/G)

Terminologi. Är centrala termer i rapportens tolkande och diskuterande delar tydligt definierade? Detta kan exempelvis också gälla mer ovanliga geologiska termer

och uttryck. Är termer som används i material- och konstruktionsbeskrivningar definierade?

MÅL (E/A/G)

Måluppfyllelse. Uppnås de i syftet uttalade målen? Finns det en klar och synliggjord återkoppling till syftet?

K-POT (J/N)

Uttrycks det någon form av åsikt vad gäller den arkeologiska kunskapspotentialen i ett undersökningsområde eller de fornlämningar som är föremål för en undersökning?

T-UT (E/A/G)

Hur är textens utformning i layouthänseende? Har texten logiska och tydliga kapitelrubriker? Finns det hänvisningar till illustrationer i tillräcklig omfattning?

T-IN (E/A/G)

Är textens innehåll tydligt och sakligt? Går resonemang att följa utan alltför stort språkligt motstånd?

G-UTIN (E/A/G)

Grafisk utformning och innehåll. Är illustrationerna grafiskt tilltalande? Fungerar kartor, planer och andra illustrationer som de skall? Finns det exempelvis skalstreck, kartnummer, nordpilar, schakt- och områdesbenämningar? Kommenteras modeller, diagram och andra illustrationer i tillräcklig omfattning?

A/F/P-BE (E/A/G)

Anläggnings-, fynd- och provbehandling. Finns fyndlistor? Kommenteras dessa? Illustreras centrala fynd? Finns det en tydlighet i rapporten om fynd gjordes, och om så var fallet, om de tillvaratogs? Redogörs det tydligt för eventuella uttag av naturvetenskapliga prover?

